

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУБ'ЄКТІВ,
УПОВНОВАЖЕНИХ ЗДІЙСНЮВАТИ ПРОФІЛАКТИКУ ПРАВОПОРУШЕНЬ
СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ**

Київ 2022

Авторський колектив

Шаповалова А.О., кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ); **Копан О.В.**, доктор юридичних наук, професор (Національна академія внутрішніх справ); **Андросюк В.Г.**, кандидат психологічних наук, професор (Національна академія внутрішніх справ)

Рецензенти:

Шевчишен А.В. – начальник відділу Головного слідчого управління Національної поліції України, доктор юридичних наук, доцент;

Сущенко В.Д. – головний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ України від 12 травня 2022 року (протокол № 16)

- З 35** Зарубіжний досвід функціонування спеціалізованих суб'єктів, уповноважених здійснювати профілактику правопорушень серед неповнолітніх / Шаповалова А. О., Копан О.В., Андросюк В.Г. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2022. – 55 с.

У роботі наведено аналіз зарубіжного досвіду функціонування спеціалізованих суб'єктів, уповноважених здійснювати профілактику правопорушень серед неповнолітніх. Досліджено міжнародні стандарти, організаційно-правові засади діяльності відповідних інституцій, особливості міжвідомчої взаємодії та сучасні превентивні практики в окремих зарубіжних державах. За результатами аналізу визначено ефективні механізми профілактики правопорушень серед неповнолітніх і сформульовано рекомендації щодо можливості їх використання для вдосконалення вітчизняної системи ювенальної превенції.

Аналітичний огляд призначений для працівників правоохоронних органів, а також курсантів і слухачів, науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів правоохоронних органів.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. Міжнародно-правові засади діяльності спеціалізованих суб'єктів, уповноважених здійснювати профілактику правопорушень серед неповнолітніх.....	6
2. Міжнародно-правові та регіональні стандарти у сфері профілактики правопорушень серед неповнолітніх.....	11
3. Реалізація міжнародних і регіональних стандартів у діяльності спеціалізованих суб'єктів профілактики правопорушень серед неповнолітніх.....	17
4. Ефективні зарубіжні практики профілактики правопорушень серед неповнолітніх та міжвідомчої взаємодії.....	39
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54

ВСТУП

Профілактика правопорушень серед неповнолітніх є одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері забезпечення правопорядку, захисту прав дитини та запобігання злочинності. Ефективність превентивної діяльності значною мірою визначається функціонуванням спеціалізованих суб'єктів, на які покладено повноваження щодо виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень неповнолітніми, здійснення соціально-виховної роботи, захисту прав дітей, а також координації міжвідомчої взаємодії у цій сфері.

В умовах сучасних соціально-економічних і безпекових викликів проблема профілактики правопорушень серед неповнолітніх набуває особливої актуальності. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, вимушене переміщення населення, погіршення психоемоційного стану дітей, поширення насильства, зростання негативного впливу інформаційного простору та цифрових технологій створюють додаткові фактори ризику девіантної та протиправної поведінки дітей і підлітків. За таких умов особливого значення набуває вдосконалення системи раннього виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, посилення міжвідомчої взаємодії та застосування сучасних превентивних механізмів.

Світова практика свідчить, що найбільш ефективними є моделі, засновані на комплексному підході до профілактики правопорушень серед неповнолітніх. У більшості розвинених держав превентивна діяльність здійснюється не лише правоохоронними органами, а й спеціалізованими службами у справах дітей, органами освіти, соціального захисту, охорони здоров'я, пробації, місцевого самоврядування, громадськими та благодійними організаціями. Основна увага приділяється ранньому втручання, соціальній підтримці сімей, розвитку програм наставництва, відновного правосуддя, медіації, психологічної допомоги та ресоціалізації неповнолітніх.

Вивчення зарубіжного досвіду має важливе практичне значення для вдосконалення національної системи профілактики правопорушень серед неповнолітніх. Аналіз моделей діяльності спеціалізованих суб'єктів у країнах Європейського Союзу, Великій Британії, США, Канаді та інших державах дозволяє визначити найбільш ефективні організаційні, правові та управлінські механізми, що можуть бути адаптовані до українських реалій з урахуванням особливостей національного законодавства та сучасних безпекових умов.

Особливої уваги заслуговує питання міжвідомчої взаємодії, яка у провідних країнах світу розглядається як ключова умова ефективної профілактики. Координація діяльності правоохоронних органів, органів освіти, соціальних служб, судових органів, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства забезпечує своєчасне виявлення дітей групи ризику, мінімізацію факторів криміногенного впливу та формування безпечного середовища для розвитку дитини.

Актуальність підготовки цього аналітичного огляду також обумовлена триваючим реформуванням системи ювенальної превенції в Україні, необхідністю приведення національної практики у відповідність до міжнародних стандартів у сфері захисту прав дитини, положень Конвенції ООН про права дитини, Керівних принципів ООН щодо запобігання злочинності серед неповнолітніх, а також рекомендацій Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини.

Метою аналітичного огляду є дослідження зарубіжного досвіду функціонування спеціалізованих суб'єктів, уповноважених здійснювати профілактику правопорушень серед неповнолітніх, визначення найбільш ефективних моделей організації їх діяльності, механізмів міжвідомчої взаємодії та можливостей використання кращих міжнародних практик для вдосконалення системи профілактики правопорушень серед неповнолітніх в Україні.

Досягнення поставленої мети передбачає аналіз міжнародних стандартів у сфері профілактики правопорушень серед неповнолітніх, дослідження особливостей діяльності спеціалізованих суб'єктів у зарубіжних державах, виявлення найбільш результативних практик превентивної діяльності та формулювання пропозицій щодо їх імплементації у вітчизняну систему забезпечення прав дітей і запобігання правопорушенням.

1. Міжнародно-правові засади діяльності спеціалізованих суб'єктів, уповноважених здійснювати профілактику правопорушень серед неповнолітніх.

Систему «правосуддя для дітей» розроблено на основі важливих міжнародних ініціатив:

- Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів, прийняті в 2005 році;
- Настанови Генерального Секретаря ООН: Підхід ООН до правосуддя щодо дітей, 2008 рік;
- Правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів: Типовий закон, розроблений ЮНІСЕФ та Управлінням ООН з наркотиків і злочинності в 2009 році;
- Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи з питань правосуддя, дружньому до дитини, ухвалені 17 листопада 2010 року.

Ключову роль в ефективності та справедливості імплементації принципів правосуддя відіграють сила і потенціал системи правосуддя, надання підтримки і захисту, а також самі співробітники, задіяні в цій сфері.

Ключові принципи правосуддя для дітей

- Діти мають право на гарантії дотримання тих же прав людини, що і дорослі.

(Загальна декларація прав людини; Конвенція про права дитини)

- В усіх діях щодо дітей першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

(Конвенція про права дитини, ст. 3)

- Кожна дитина має право вільно висловлювати свої погляди з усіх питань, що його/її стосуються, включаючи в ході будь-який судовий чи адміністративний розгляд, самостійно або через представника чи відповідний орган, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

(Конвенція про права дитини, ст. 12; Настанови Генерального Секретаря ООН: Підхід ООН до правосуддя щодо дітей)

- Держави-учасниці поважають всі права дитини без будь-якої дискримінації, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, його/її батьків або законних опікунів або яких-небудь інших обставин, і вживають усіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі його/її статусу. При будь-якому втручанні необхідно враховувати стать дитини.

(Конвенція про права дитини, ст. 2; Настанови Генерального Секретаря ООН: Підхід ООН до правосуддя щодо дітей)

- Держави-учасниці повинні забезпечувати захист прав дитини, необхідний для його/її благополуччя. Всі діти повинні отримувати захист від будь-якої форми поневірян при проходженні державних і недержавних процесів судочинства. Держави мають вживати відповідних заходів забезпечення таких гарантій.

(Конвенція про права дитини; Настанови Генерального Секретаря ООН: Підхід ООН до правосуддя щодо дітей)

- Необхідно заохочувати тісну співпрацю різних фахівців для досягнення повномасштабного розуміння дитини та його/її ситуації, а також оцінки його/її юридичного, психологічного, соціального, емоційного, фізичного та когнітивного стану.

(Рекомендації Ради Європи з питань правосуддя, дружньому до дитини)

- Діти, які перебувають у конфлікті з законом, включаючи дітей, які вчинили повторне правопорушення, мають право на таке звернення, при якому враховується бажаність сприяння їх реінтеграції і виконання ними корисної ролі в суспільстві.

(Комітет з прав дитини, Зауваження загального порядку № 10)

- Програми реституційного правосуддя, включаючи медіацію, повинні бути доступні на будь-якому етапі розгляду в рамках системи кримінального правосуддя. Участь в таких програмах має бути повністю добровільною і для жертви, і для правопорушника, кожен з яких може відмовитися від участі в будь-який час.

(Основні принципи застосування програм реституційного правосуддя в питаннях кримінального правосуддя)

Визначення

Дитина

Згідно з міжнародними стандартами, дитиною є будь-яка особа віком до 18 років.

«Дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше» (Конвенція про права дитини; Африканська хартія прав і основ добробуту дитини;

Рекомендації Ради Європи з питань правосуддя, дружньому до дитини)

Підліток

Підлітками вважають особи, які не повністю досягли повноліття. Як мінімум, до цієї категорії відносять дітей у віці до 18 років, але іноді і в віці до 21 років.

Молодий дорослий

Даний термін відноситься до осіб, які досягли юридичної повноліття (зазвичай наступаючого у віці 18 років або 21 років), але не отримали повного розвитку в якихось аспектах. Сучасні дослідження показують, що

розумове дорослішання (включаючи емоційне) часто не досягається до віку 25 років.

Правосуддя для дітей

Концепція правосуддя для дітей поширюється на дітей, які перебувають у конфлікті з законом, дітей-жертв і свідків, а також дітей, що вступили в систему юридичного судочинства з інших причин, таких як питання опікунства, захисту та спадщини (в якості учасників процесу).

Дана концепція може бути розглянута в якості узагальнюючої і націленої на благо всіх дітей, які зіштовхнулися з системою кримінального судочинства або подібних систем, з урахуванням найкращих інтересів дитини. Вона включає в себе такі питання, як профілактика, дивергенція, реабілітація, надання допомоги і заходів захисту.

Концепція правосуддя для дітей відрізняється від терміна «ювенальна юстиція» тим, що вона поширюється не тільки на дітей, які вступили в конфлікт із законом, а й на дітей, яких торкнувся правовий процес.

2. Interagency Panel on Juvenile Justice, *Justice for Children Factsheet, 2012*; UN Common Approach to Justice for Children, 2008.

В Україні прийнято низку законодавчих і підзаконних актів, що стосуються неповнолітніх, зокрема Закони України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» тощо. Всі вони спрямовані захистити та охороняти основні права і свободи неповнолітніх. Це та необхідна функція, яку, безумовно, повинна здійснювати державна влада в цивілізованому суспільстві.

Гарантування прав і свобод неповнолітніх, захист та охорона їх статусу має відбуватися повсякчас, своєчасно і правова політика має відповідати сучасним запитам молодого покоління. Окрім захисту та охорони неповнолітніх, держава повинна створювати відповідні необхідні умови для формування соціальної, емоційної, психологічної та культурної складової в неповнолітнього такого рівня, щоб у подальшому, «вийшовши» із цієї категорії, він зміг функціонувати в правовій та суспільній реальності. Для цього потрібно ставитися до неповнолітнього не як до суто об'єкта захисту, а як до особистості з такими ж основними правами і свободами, які мають дорослі члени суспільства.

На основі міжнародних норм та європейського законодавства встановлюються стандарти інституту правового статусу неповнолітніх

Серед таких документів виділяють міжнародні договори, резолюції міжнародних організацій, насамперед, Організації Об'єднаних Націй та її підрозділів: Дитячого фонду ООН-UNICEF; Комітету ООН у справах освіти, науки і культури; Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ); Міжнародної організації праці (МОП). До них, зокрема, можна віднести норми та принципи, що зазначені в Декларації прав дитини, Конвенції про права дитини, Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх, Європейську конвенцію про здійснення прав дітей, Європейську конвенцію про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом, Європейську конвенцію про контакт з дітьми та безліч інших. Однак досі невирішеними є багато питань щодо статусу неповнолітнього. Більшість цих стандартів імplementовані в національне законодавство та стали фундаментом для формування інституту прав неповнолітніх. Тому можемо констатувати, що сьогодення є тільки етапом у генезисі правового регулювання спеціального статусу неповнолітніх, який надалі буде розширюватися та видозмінюватися.

Правовий статус неповнолітнього є спеціальним

Правовий статус – це ідеальний зразок, змодельований державою і закріплений у нормах права, відповідно до якого потім формується реальне правове становище особистості, зокрема й неповнолітнього.

1. Особливості в основних елементах правового статусу – наявність спеціальних прав та обов'язків.

2. Ще одна особливість досліджуваної категорії суб'єктів пов'язана з тим, що вони особисто не можуть повною мірою здійснювати всі правові відносини від свого імені. Це зумовлено відсутністю в них повної дієздатності, оскільки в найважливіші правові відносини вони вступають не особисто, а через батьків чи осіб, які їх замінюють. Тому можемо констатувати таку особливість неповнолітніх як суб'єкта права – відсутність повної дієздатності. Об'єктом відносин за участю неповнолітніх є їхні інтереси, навколо яких формується поведінка суб'єктів цих відносин. Реалізаторами прав і законних інтересів є батьки або особи, що їх замінюють, у виняткових випадках це можуть бути органи державної влади або місцевого самоврядування. Існують розбіжності у відносинах, у які неповнолітні можуть вступати самостійно нарівні з дорослими суб'єктами права, та особливими відносинами, які не визнають неповнолітнього повноцінним суб'єктом права.

3. Особливі гарантії захисту неповнолітніх. Неповнолітні в суспільному просторі є незахищеною категорією суб'єктів, тому що для реалізації свого

правового статусу, який наданий їм державою, необхідна допомога батьків, піклувальників чи уповноважених органів державної влади.

Правове регулювання щодо неповнолітнього має бути спрямоване на забезпечення його фізичного та психічного розвитку, забезпечення добробуту й підготовку до дорослого самотійного життя суб'єкта права. Нинішнє право має бути орієнтоване на людину у правових відносинах інформаційного суспільства, постмодерної культури; людину творчу, непередбачливу, ризикову, розумну, здатну до самообмеження, сповнену почуттям людської, громадянської, національної гідності, людину автономну й чутливу до будь-якого порушення її прав, образ, приниження гідності, несправедливості тощо.

4. Неповна відповідальність, тобто можливість притягнення до відповідальності щодо вузьких категорій правопорушень, як ми вже зазначали, зазвичай важких та особливо важких злочинів. Держава визначає, що неповнолітні є не повною мірою зрілі, вони ще не отримали від суспільства можливість для повної соціалізації, бракує їм досвіду і знань, тому притягнення до відповідальності на рівні з дорослими не є прийнятним для цієї категорії суб'єктів права.

5. Правовий статус неповнолітнього відрізняється від правового статусу громадянина динамікою, рухливістю, що обумовлено об'єктивними чинниками, зокрема зміною віку, юридичними фактами, які є підставами для виникнення, зміни або припинення прав та обов'язків неповнолітнього. Така динаміка характерна тільки для правового статусу неповнолітнього, оскільки загальний правовий статус, навпаки, характеризується стабільністю, чіткістю і довготривалістю, на відміну від динамічного статусу неповнолітнього. Неповнолітні – це особлива суспільна група, що обумовлено особливостями способу життя, поведінки, свідомості, зокрема правової.

Кримінальне право використовує саме термін «неповнолітній». Неповнолітній – це особа, що перебуває в проміжному віковому стані між підлітковим періодом і повноліттям. І оскільки саме в цей період активність дитини зростає, розширюється коло її спілкування, інтересів і впливу на неї, на цьому етапі починають проявлятися елементи девіантної поведінки і правопорушень. З цієї причини представники галузей юридичної науки, пов'язаних з юридичною відповідальністю, і пропонують брати за основу для обґрунтування ювенальної юстиції термін «неповнолітній». Отож, термін «дитина» кримінальне право не застосовує, тому що суб'єктом протиправної поведінки є саме неповнолітній, якщо ж береться до уваги об'єкт злочину людини у віці від народження до повноліття, то чинний Кримінальний кодекс застосовує термін «дитина» (ст. 117 «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини», ст. 137 «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей», ст. 150 «Експлуатація дітей», ст. 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом», ст. 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом»). Галузеве законодавство набагато чіткіше врегульовує застосування термінів: «дитина»

– це ширша вікова категорія, а «неповнолітній» – це дитина у віці 14–18 років.

(Ортинська Наталія Володимирівна. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження: дис. ... доктора юрид. наук. URL: http://www.lp.edu.ua/sites/default/files/dissertation/2017/6685/dysertaciyna_robota_na_zdobuttya_naukovogo_stupenya_doktora_yurydychnyh_nauk_ortynskoyi_n.v.pdf)

Ознаки прав неповнолітніх:

- 1) перевага прав неповнолітнього над його обов'язками;
- 2) наявність мінімальних міжнародних стандартів прав неповнолітнього та передбачення органічної єдності в національному законодавстві універсальних і загальнолюдських цінностей світової цивілізації, що дозволяють дати оцінку правам і свободам людини, які характеризують правовий статус неповнолітнього;
- 3) наявність додаткових прав, порівняно з іншими загальними суб'єктами права, як-от: право жити в сім'ї, право на піклування з боку батьків тощо;
- 4) строковий характер системи прав, що зумовлений віковими характеристиками суб'єкта та його динамічністю і здатністю до зростання й набуття повноліття;
- 5) вікова незрілість впливає на обсяг прав, деякі з них характерні для повнолітніх, скажімо, перебувати на державній службі, право голосувати, бути обраним тощо;
- 6) відсутня можливість повної самостійної, автономної реалізації своїх прав, внаслідок чого органи державної влади покладають на батьків обов'язок сприяти реалізації прав неповнолітнього.

2. Міжнародно-правові та регіональні стандарти у сфері профілактики правопорушень серед неповнолітніх

Міжнародні стандарти діляться на дві категорії:

1. Конвенції, мають обов'язкову юридичну силу для держав-учасниць. Це означає, що держави, згідно з міжнародним законодавством з прав людини, зобов'язані поважати, захищати і виконувати положення цього законодавства і звітувати про те, яким чином національне законодавство, політика і практика відображають виконання таких зобов'язань. Виконання положень кожного договору відслідковується спеціальним для кожного договору комітетом експертів.

2. Стандарти прав людини, які стосуються законодавства реформи в галузі кримінального судочинства, також знайшли відображення в недовірних угодах ООН: деклараціях, рекомендаціях, принципах, кодексах поведінки і посібниках. Дані документи доповнюють договірну базу, несуть

значну моральну силу і мають практичне застосування. Їх цінність відбивається у визнанні з боку низки держав.

Повний перелік міжнародних угод і стандартів можна переглянути на веб-сайті Управління Верховного Комісара ООН з прав людини *.

1. Загальні права дитини

Загальна декларація прав людини, 1948 р.

Викладає фундаментальні права, на які мають право всі люди без будь-якої дискримінації. Дана декларація вплинула і слугувала початком прийняття цілої низки інструментів, стандартів і керівництв захисту прав людини.

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, 1984 р. (Факультативний протокол, 2002 р.)

Конвенція проти катувань (КПП) забороняє тортури та інші види жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність, видів поводження і покарання за будь-яких умов. Вона зобов'язує держави-учасниці вживати заходів щодо запобігання катуванням, розслідувати і піддавати кримінальному переслідуванню будь-які випадки застосування тортур, а також забезпечувати навчання всього персоналу правоохоронних органів і військових структур з питань запобігання катуванням.

Комітет проти тортур, створений відповідно до положень Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання, відстежує виконання Конвенції. Факультативний протокол (ФПКПК) вимагає створення національних превентивних механізмів, роль яких полягає у відвідуванні місць позбавлення волі, отриманні скарг і їх розслідуванні. Також засновано Підкомітет з питань запобігання катуванням, що має право відвідувати місця позбавлення волі в усіх державах-учасниках.

Конвенція про права дитини, 1989 р. [b]

Конвенція про права дитини (КПД) є найбільш ратифікованою конвенцією (ратифікована всіма країнами світу за винятком двох країн). Конвенцією визначено низку прав дитини, і вона зобов'язує держави-учасниці захищати ці права.

Держави-учасниці повинні звітувати до Комітету з прав дитини про хід імплементації прав на регулярній основі. Комітет, своєю чергою, виносить Заключні зауваження щодо ситуації в країні. Комітет опублікував тринадцять Зауважень загального порядку, в яких більш детально описав деякі з прав, зазначених у Конвенції.

Зауваження загального порядку № 10 (2007 р.) говорить про ставлення до дітей, що перебувають у конфлікті з законом.

2. Діти, що перебувають у конфлікті з законом

Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими, 1955 р.

Звід правил, що не мають обов'язкової юридичної сили, в яких описані принципи, згідно з якими поводження з особами, позбавленими волі, має відповідати ідеям гуманності та людської гідності.

Кодекс поведінки правоохоронних органів, 1979 р.

Правила, що забезпечують гуманне поводження співробітників правоохоронних органів, а також повагу прав осіб, які перебувають в контакті з правоохоронними органами.

Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), 1985 р.

Пекінські правила є зведенням правил, що відповідають вимогам здійснення правосуддя щодо неповнолітніх і включають положення та коментарі, що стосуються таких питань, як суди для неповнолітніх, вік кримінальної відповідальності, кримінальне переслідування неповнолітніх, винесення покарання і стандарти тюремного утримання неповнолітніх при відповідному рішенні.

Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рядські керівні принципи), 1990 р.

Визначають стандарти для попередження злочинності серед неповнолітніх, включаючи захист дітей з групи ризику і застосування заходів щодо зниження ризиків. Просувають роль, яку відіграють в профілактиці вчинення злочинів дітьми з групи ризику такі осередки суспільства, як сім'я, громада, ЗМІ та система освіти.

Міжнародні стандарти здійснення правосуддя щодо підлітків, позбавлених волі (Гаванські правила), 1990 р.

Звід принципів, які мають відношення до кожного підлітка, що позбавлений свободи і поміщений в установу відбування покарань, й просувають їх розвиток і благополуччя.

Встановлюють стандарти матеріальних умов в установах, захист підлітків у період відбування покарання, а також освітні стандарти, програми професійного навчання та трудової зайнятості та ін.

Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила), 1990 р.

Визначають правила адміністрування покарань, не пов'язаних з взяттям під варту, а також запобіжних заходів, які необхідно застосовувати щодо таких порушників.

Керівні принципи ООН щодо дій в інтересах дітей в системі кримінального правосуддя, 1997 р.

Керівні принципи описують належне застосування принципів Конвенції про права дитини та інших міжнародних стандартів щодо системи кримінального правосуддя для неповнолітніх (див. вище).

Основні принципи застосування програм реституційного правосуддя в питаннях кримінального правосуддя, 2002 р.

Описують застосування і принципи реституційних програм правосуддя, а також часові рамки і випадки їх застосування, структуру роботи і задіяні сторони.

Правила ООН, що стосуються поводження з жінками-в'язнями і заходів покарання, непов'язаних з позбавленням волі для жінок-правопорушників (Бангкокські правила), 2010 р.

Доповнюють і перевищують Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими в світлі забезпечення прав і потреб жінок, включаючи потреби дівчат, які перебувають в ув'язненні.

Принципи та керівні положення ООН, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системах кримінального правосуддя, 2012 р.

Даний звіт керівних принципів відображає важливу роль забезпечення та доступу дітей і дорослих до правової допомоги в системі правосуддя, отримання справедливого судового розгляду й захисту їхніх прав. Найбільш релевантними вважають принципи № 1, 4 і 5 і керівні положення № 7, 8, 9 і 10, в яких відображено питання надання правової допомоги жертвам, свідкам і дітям, які перебувають в конфлікті з законом.

3. Діти-жертви і свідки

Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, 1988 р.

Пропонують і просують заходи відстоювання прав жертв і поліпшення їх доступу до правосуддя, соціальної допомоги, відшкодування збитків та компенсації.

Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів, 2005 р.

Керівні принципи поводження з дітьми-жертвами та свідками злочинів, а також заходи, необхідні для забезпечення їхніх прав і захисту від особливо скрутних обставин під час судового процесу.

4. Регіональні стандарти прав дитини

Повний текст даних регіональних стандартів можна переглянути на наступних веб-сайтах: Рада Європи, Африканська комісія, Організація американських держав.

Council of Europe: www.coe.int, African Commission: www.achpr.org, Organisation of American States: www.oas.org

Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод, 1950 р. [b]

Визначає невідчужувані права і свободи кожної людини та зобов'язує держави-учасниці гарантувати і захищати ці права без застосування дискримінації. Має чотирнадцять протоколів, що вносять зміни у вихідні статті або додаткові права і гарантії. Порушеннями прав, викладених у Конвенції, займається Європейський суд з прав людини. Кожна людина (включаючи дітей) або група осіб мають право порушувати судову справу проти держави-учасниці в даному суді, вказуючи на порушення своїх прав в рамках даної Конвенції.

Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, 1987 р. [b]

Ґрунтуючись на ст. 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод, дана Конвенція посилює більшою мірою захист прав людини від катувань чи нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження і покарання, а також стверджує Європейську комісію проти катувань (ЄКПТ), яка має право відвідування всіх місць позбавлення волі та винесення доповідей для держав-учасниць про результати спостереження.

Рамкове рішення Ради Європейського Союзу про статус жертв у кримінальному процесі, 2001 р.

Визначає права жертви в кримінальному процесі, такі як допомога, захист, медіація (в доречних випадках), відшкодування шкоди, а також вказує на те, як і яким найкращим способом держави-учасниці повинні забезпечувати дані права.

Європейські правила щодо неповнолітніх, які відбувають різні види покарань, 2008 р.

Дані правила спрямовані на відстоювання безпеки і прав порушників-підлітків, які несуть покарання у вигляді громадських робіт або будь-яких форм позбавлення волі. Вони включають в себе обговорення правової бази та застосування санкцій і заходів, які не потребують позбавлення волі, всі аспекти поводження з дітьми, які позбавлені волі, механізми подачі скарги і перевірки установ (умов утримання), питання персоналу і роботи з громадськістю та засобами масової інформації.

Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи з питань правосуддя, дружньому до дитини, 2010 р.

Керівні положення щодо обігу та заходів, необхідних для захисту прав усіх дітей, які зіштовхнулися з системою правосуддя в якості порушника, жертви, свідка або третьої особи, яка бере участь в процесі (наприклад,

справи про опікунство). Даний документ описує загальні принципи і конкретні керівні положення для кожної стадії процесу правосуддя.

Африканська Хартія Прав Людини і Народів, 1986 р. [b]

Відображає положення Загальної декларації прав людини, але також бере до уваги історичні, традиційні та культурні цінності африканської цивілізації, що характеризують їх відбиток на концепції прав людини і народів.

Африканська хартія прав і основ добробуту дитини, 1990 р. [b]

Африканська хартія прав і основ добробуту дитини (АХПБР) була прийнята Африканським союзом в 1990 році (вступила в дію в 1999 році).

Вона є додатковим інструментом до діючої Конвенції про права дитини, але відображає особливі нюанси, що стосуються питань щодо африканських дітей.

Її положення, що стосуються прав дітей, які перебувають у конфлікті з законом, в цілому збігаються з положеннями Конвенції про права дитини, але окрема частина положень чітко розглядає права дітей, які перебувають в ув'язненні з матерями. Також даний документ стверджує Африканський комітет експертів з прав і благополуччя дитини.

Американська конвенція про права людини, 1978 р. [b]

Конвенція побудована на міжнародних інструментах, що захищають громадянські, політичні та інші права осіб, які проживають на американських континентах. Її виконання і дотримання відстежується Межамериканською комісією з прав людини і Міжамериканський судом з прав людини. До 2013 року 25 із 35 країн Організації американських держав ратифікували цю Конвенцію.

Міжамериканська конвенція про запобігання і покарання тортур, 1985 р.

Конвенція була створена Організацією американських держав. Вона розширює ст. 5 Американської конвенції про права людини щодо питань боротьби з тортурами, пропонує поняття «катування» і вимагає від держав, які ратифікували цю Конвенцію, попередження тортур у всіх формах, а також розслідування випадків катувань і притягнення до відповідальності винних.

Принципи та найкращі види практики захисту осіб, позбавлених волі, на американському континенті, 2008 р.

Даний звіт принципів пропонує керівні положення в питаннях захисту людей, позбавлених волі в будь-якій формі, на американських континентах. Питання становища дітей в системі кримінального судочинства також відображені в даних принципах.

3. Реалізація міжнародних і регіональних стандартів у діяльності спеціалізованих суб'єктів профілактики правопорушень серед неповнолітніх

1. Міжвідомча робота

Захист і гарантія прав дитини в системі кримінального правосуддя вимагає спільної роботи низки державних органів та інститутів юстиції, фахівців, агентств і дитячих організацій.

Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи з питань правосуддя, дружньому до дитини, особливо наголошують на необхідності мультидисциплінарного підходу в забезпеченні найкращих інтересів дитини. Необхідно стимулювати тісну співпрацю фахівців, що працюють з дітьми, з метою забезпечення повного розуміння дитини та його/її інтересів.

В міжвідомчій роботі необхідно забезпечувати конфіденційність по відношенню до дітей і їх обставин.

Ефективна міжвідомча співпраця повинна гарантувати повний доступ дитини до послуг і засобів необхідного захисту, а також відсутність постійного оціночного судження про дитину (що розрізняються оцінок або суперечать) і здійснення тільки тих втручань, яких вимагає конкретна ситуація дитини, але не більше того.

2. Визначення віку

Для встановлення факту досягнення дитиною МВУО існує необхідність у визначенні віку дитини. Частими є випадки, коли дитина не знає свого віку і дати народження.

У деяких випадках таку інформацію не можуть надати і його/її батьки. Не завжди можна довести вік дитини документально через низку причин, однією з яких є відсутність реєстрації народження дитини. Згідно з міжнародними та регіональними стандартами, кожна дитина підлягає реєстрації відразу ж після народження. Дитина, яка не має доведеної дати народження, виявляється вкрай уразливою перед особою всіляких зловживань і несправедливості в питаннях сімейних відносин, роботи, освіти і працевлаштування, особливо в рамках системи правосуддя по справах неповнолітніх.

Зауваженням загального порядку № 10 передбачено, що, якщо неможливо визначити, чи досягла дитина МВУО, дитина **не підлягає** кримінальному переслідуванню. Якщо наявні сумніви щодо надмірного застосування цього положення, можливе застосування інших методів визначення віку, таких як рентген-дослідження кистей рук, медичне обстеження, свідчення батьків, вчителів і членів громади, які можуть бути використані при встановленні віку дитини.

3. Права дитини під час арешту

Будь-який контакт поліцейських з дитиною не повинен завдати шкоди його/її прав і шкоду самій дитині. Пекінські правила говорять, що таке

збиткове поводження з дитиною може бути виражено у вигляді грубої форми словесного звернення і фізичного насильства. Також це означає будь-який потенційний збиток, який може бути нанесений в результаті контакту дитини із законом як з таким. Пекінські правила уточнюють базові стандарти захисту дитини на всіх стадіях відправлення кримінального судочинства:

- Презумпція невинуватості;
- Право на інформування про всі звинувачення;
- Право на мовчання;
- Право на адвоката;
- Право на присутність батьків чи опікунів;
- Право на очну ставку зі свідком і на перехресний допит свідків;
- Право на апеляцію в інстанцію наступного рівня.

На допиті в поліції дитина має таке ж право не відповідати на питання, що і дорослі.

Це означає, що дитина має назвати поліції своє ім'я та адресу, але має право не відповідати на інші питання. Поліція повинна відразу ж після арешту пояснити дитині природу звинувачення та його/її права на юридичний захист.

4. Забезпечення конфіденційності

Пекінські правила стверджують, що «право неповнолітнього на конфіденційність має поважатися на всіх етапах, щоб уникнути нанесення йому/їй шкоди через непотрібну гласність або через шкоду репутації». Необхідність в цьому пояснюється тим, що діти в суспільстві схильні до стигматизації і можуть постраждати від несприятливих наслідків опублікування в ЗМІ інформації про їхній арешт. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи з питань правосуддя, дружньому до дитини, пропонують докладну інформацію про захист конфіденційності дитини.

В принципі, не можна публікувати будь-яку інформацію, яка може слугувати підставою для встановлення особистості дитини. Наприклад, ніяка інформація тілі особисті дані про дитину не повинні розголошуватися і публікуватися, особливо вони не повинні бути доступні ЗМІ. Така інформація може розкрити особистість дитини або побічно слугувати розкриттю його/її особистості. Це може бути фотографія дитини, його/її опис або опис його/її сім'ї, імена, адреси, аудіо та відеозаписи.

5. Необхідність професіоналізму і підготовки

Офіцери поліції повинні проходити підготовку і навчання в питаннях прав дитини. Це чітко зазначається в Пекінських правилах. Поліція є першим контактом дитини в системі кримінального правосуддя для неповнолітніх. Важливо, щоб вони діяли поінформованим і відповідним чином.

6. Дивергенція

Поліція є першим контактом в зіткненні дитини з системою правосуддя. Таким чином, поліція є ключовим гравцем у визначенні заходів

дивергенції для виведення дитини з системи на самій ранній, по можливості, стадії. Якщо поліцейські вважають, що необхідності в продовженні справи немає, враховуючи питання захисту суспільства, профілактики злочинів і просування, поваги закону і прав жертв, вони можуть вивести дитину з системи формального судового діловодства.

Для того, щоб прийняти таке рішення, необхідно відштовхуватися від певних розроблених критеріїв. Будь-який захід дивергенції, включаючи громадські роботи чи надання інших послуг, повинні застосовуватися з дозволу дитини та її батьків або опікунів.

Важлива роль першого контакту

Початковий контакт дитини з системою кримінального правосуддя залишає незабутній відбиток. Звернення до дитини зі справедливістю і повагою відображає важливу роль поваги прав інших людей і формує основу для процесу реабілітації в подальшому.

Звернення, що викликало образу й почуття несправедливого ставлення, ускладнює подальшу реабілітацію.

Поліція повинна гідно ставитися до дітей-жертв злочинів і дітям-порушників.

Поліція часто є першим органом, який набирає контакт з дитиною. Гарне поводження з боку поліцейських створить у дитини почуття поваги по відношенню до поліції і закону в цілому. Відділ з прав людини Співдружності стверджує, що діти є однією з найбільш уразливих груп, і що при роботі з дітьми, підозрюваними у вчиненні злочину, або які є жертвами злочину, поліцейські повинні:

- виявляти особливе терпіння;
- створювати довірчі взаємовідносини з дитиною;
- знати про ознаки, які свідчать про вчинення актів насильства або експлуатації;
- враховувати той факт, що діти можуть не розуміти, що їх використовують або експлуатують;
- розуміти, що сексуальна і фізична наруга над дітьми не є приватним питанням, це питання кримінального характеру і порушення прав людини.

Під час арешту може бути застосований лише мінімальний рівень сили. Немає необхідності в застосуванні кайданок та інших засобів стримування, за винятком випадків, коли виникає необхідність захисту інших осіб і самої дитини від нанесення шкоди. Не повинно бути випадків приниження гідності, неналежного поводження. Необхідно розуміти, що транспортування дитини в поліцейську дільницю також може нести ризик для дитини. Багато дітей після арешту проводять години очікування в поліцейському фургоні в атмосфері страху.

Незважаючи на те, що міжнародні стандарти передбачають окреме транспортування дітей і дорослих, це положення часто порушується, оскільки може не завжди бути реалістичним. Один із виходів з такої ситуації – розміщення одного співробітника поліції у фургоні для супроводу дітей.

1. Розуміння з боку дитини

Дитина насамперед потребує інформації про природу звинувачень проти нього/неї, його/її права і процедуру арешту. В даному питанні поліція несе відповідальність за повідомлення дитині про його/її права зрозумілим для нього/неї чином.

Якщо дитину заарештовують, офіцери поліції повинні пояснити йому/їй причину арешту зрозумілим для нього/неї чином. Це означає, що на практиці вся інформація і поради мають доноситися дитині відповідно до його/її віку і ступеню зрілості.

2. Батьки та опікуни

У разі арешту дитини поліцією, його/її батьки або опікуни повинні бути сповіщені негайно. Якщо таке негайне оповіщення неможливо, то їм необхідно повідомити про те, що трапилося при першій же можливості. Офіцер поліції повинен пояснити дитині право на спілкування з батьками або опікунами і те, що це право є окремим правом від права на адвоката.

3. Юридичний захист

Право дитини на юридичний захист закріплено в міжнародних стандартах, зокрема Конвенції про права дитини. У разі арешту або взяття під варту дитині необхідно відразу ж пояснити його/її право на юридичне представлення його/її інтересів. Дитина повинна мати адекватну можливість використання цього права. Дитина має бути повідомлена про існування і доступність відповідних систем права на юридичну допомогу, безкоштовну попередню консультацію та юридичну допомогу в країні, а також знати, як отримати таку допомогу.

4. Досудове обстеження

Пекінські правила підкреслюють необхідність в соціальному обстеженні характеристик дитини. Таке обстеження може мати місце незабаром після арешту або/і перед тим, як дитина постане перед судом, і може бути використано для:

- розгляду питання про дивергенції;
- визначення ризику рецидиву, уразливості й нанесення шкоди;
- розгляд питання звільнення під заставу;
- винесення покарання;
- прийняття рішення про зміст програм і заходів впливу;
- оцінки змін у потребах дитини і ризиків з плином часу.

Таке соціальне обстеження і доповіді про обстеження повинні виконуватися кваліфікованим соціальним працівником або офіцером служби пробації, закріпленим за судом, або який має до нього відношення. Обстеження ставить перед собою завдання отримання інформації про дитину, яка допоможе офіцеру пробації або соціальному працівнику прийняти рішення чи надати рекомендації про дивергенції справи, про

можливість повернення дитини додому до батьків або опікунів і про вжиття відповідних тимчасових заходів.

Крім цього, таке обстеження необхідно для того, щоб відповідні компетентні працівники знали про релевантні факти життя дитини, такі як соціальне і сімейне оточення, його/її навчання в школі, досвід в освіті, емоційне і розумове здоров'я.

Такі доповіді також іноді називаються доповідями про соціальне розслідування. Вони зосереджені на трьох питаннях:

В основі обстеження лежить ретельна оцінка ризиків, яка також супроводжується визначенням факторів ризику (статичних і динамічних).

- Статичні чинники – це чинники, які не підлягають зміні. Відносно дітей порушників статичними чинниками є підлогу, низький соціально-економічний статус, нестабільність у сім'ї, історія шкільних проблем, історія насильства в дитинстві/занедбаність, історія вживання заборонених речовин, кримінальна історія і історія насильства (схильність до впливу, віктимізація і вчинення проступків), антисоціальна поведінка в ранньому віці та інші види порушень і недоліків.

- Динамічні ризики – це фактори, які мають потенціал змінитися за допомогою впливу запланованих заходів впливу, реабілітації та іншого впливу. Такі зміни можуть відбутися всередині самої людини (наприклад, терапія, реабілітація) або всередині самої ситуації (наприклад, обстановка будинку, доступ до зброї).

Жертви і свідки

Ключові принципи

- Кожна дитина має право на першочергову увагу його/її якнайкращому забезпеченню інтересів у всіх рішеннях, прийнятих відносно дитини, включаючи його/її право на захист від будь-якої форми поневірянь, зловживань або відсутності піклування. (Конвенція про права дитини, ст. 3; Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів).

- Вік не повинен перешкоджати здійсненню дитиною права повною мірою брати участь у процесі здійснення правосуддя. Поводження з будь-якою дитиною має відбуватися як з дієздатним свідком, який може бути допитаний, і показання якого не повинні вважатися недійсними або недостовірними лише через його/її вік, якщо вік і ступінь зрілості дитини дозволяють йому/їй давати чіткі, що заслуговують на довіру показання з використанням або без використання допоміжних засобів спілкування та інших видів допомоги (Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів).

- Кожна дитина, здатна сформулювати свої власні погляди, має право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і

зрілістю. Якщо неможливо врахувати погляди і стурбованість дитини, їй мають бути роз'яснені причини.

(Конвенція про права дитини, ст. 12; Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів)

- Діти-жертви і свідки злочинів повинні в першочерговому порядку користуватися захистом свого особистого життя. Будь-яка інформація, що стосується участі дитини в процесі здійснення правосуддя, підлягає захисту.

(Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів)

- Кожна дитина має право на справедливий розгляд і рівне ставлення незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини. В окремих випадках необхідно створювати спеціальні служби і передбачати заходи захисту для рівного забезпечення прав дітей.

(Конвенція про права дитини, ст. 2; Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів)

- Всі фахівці, які працюють з дітьми та для дітей, повинні проходити необхідне міждисциплінарне навчання з прав і потреб дітей різних вікових груп і дітей, які перебувають в особливо вразливих ситуаціях.

(Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи з питань правосуддя, дружнього до дитини)

- Фахівцям варто вживати заходів профілактики у складних ситуаціях під час проведення розшукових заходів, розслідування і кримінального переслідування, виключаючи залякування, катування і повторну віктимізацію.

(Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів; Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи з питань правосуддя, дружньому до дитини)

- Допити, експертизи та інші форми проведення розслідування мають проводитися фахівцями, які пройшли навчання і мають практичний досвід проведення таких заходів, виявляючи чуйність, повагу і ретельність.

(Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів)

- Взаємодія має відбуватися з урахуванням ситуації щодо дітей у відповідній атмосфері, в якій враховані особливі потреби дитини, на мові, якою дитина користується у спілкуванні та яку розуміє, з метою посилення здатності дитини брати участь. (Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів; Комітет з прав дитини, Зауваження загального порядку № 12)

- Діти-жертви і свідки, їхні батьки або опікуни та законні представники з моменту першого контакту з процесом здійснення правосуддя і протягом всього цього процесу повинні невідкладно отримувати належну інформацію в тій мірі, в якій це практично можливо і доречно.

(Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів)

- Необхідно вживати заходів щодо обмеження числа контактів з системою відправлення правосуддя, які не є необхідними, з метою скорочення кількості опитувань, зокрема, шляхом запису відеоматеріалів.

(Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів; Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи з питань правосуддя, дружнього до дитини)

- Діти-жертви і свідки повинні мати доступ до допомоги та допоміжних послуг, таким, як фінансові, юридичні, консультаційні, медичні, соціальні та педагогічні послуги, служби фізичного і психологічного відновлення та інші служби, необхідні для інтеграції дитини, яка за сприяння з боку держави, добровольців і місцевої громади.

(Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів; Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою; Принципи та керівні положення ООН, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системах кримінального правосуддя, принципи 4–5, керівні положення 7–8)

- Щодо дітей-жертв повинно передбачатися забезпечення відшкодування повної компенсації, реінтеграції та відновлення відповідно до національного законодавства.

(Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів; Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою)

- Слід сприяти створенню, зміцненню та розширенню національних фондів для надання компенсації жертвам.

(Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою)

Повага і захист прав дитини

Одним із керівних принципів Конвенції про захист прав людини є право дитини бути вислуханою, а також його дієздатність у прийнятті участі в судових розглядах відповідним для його/її віку чином з урахуванням його/її найкращих інтересів і зростаючих здібностей. У всіх випадках за участю дітей-жертв або свідків повинні вживатись заходи захисту з метою обмеження залякування, катування і повторної віктимізації, що можуть мати місце в процесі участі дитини в кримінальному судочинстві.

Повторна віктимізація

Повторна віктимізація має відношення до подальшої віктимізації, яка має місце не в якості прямого результату кримінального діяння, але за допомогою відповідних заходів установи та осіб щодо жертви. Наприклад, вона може мати місце, коли жертва згадує те, що сталося під час надання свідчень в суді або під час перебування в присутності правопорушника.

Один із керівних принципів Конвенції про права дитини та Керівних принципів, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів, є «право на приділення першочергової уваги якнайкращому забезпеченню інтересів дитини» при прийнятті будь-якого рішення, що стосується дитини. Поліція, суддя і прокурори повинні ставити найкращі інтереси дитини на перше місце, включаючи продовження судового розгляду у справі без участі дитини-жертви або свідка, якщо таке вважається необхідним у світлі питань його/її розвитку і захисту.

Повідомлення про злочин і розслідування

1. Повідомлення про злочин

Обов'язок повідомляти про випадки, коли дитина стає жертвою жорстокого поводження або неповаги, має бути закріплений в законодавстві або стосовно осіб певних професій, наприклад лікарів, або по відношенню до всіх людей.

Необхідно встановлювати гарячі лінії для дітей, за якими дитині можна буде набагато простіше повідомити про злочин або жорстоке поводження, що допоможе спрямувати дитину до відповідних служб, а в разі необхідності, і до поліції.

Жертва або свідок переживають величезний психологічний стрес, коли офіційно повідомляють або розповідають про злочини в правоохоронних органах, особливо це стосується злочинів з елементами сексуального насильства або коли в ролі правопорушника виступає член сім'ї. Дитина може переживати можливу шкоду або каральних заходів у відповідь з боку правопорушника, можливі звинувачення і відкиданні через повідомлення про злочин, з приводу того, що йому/їй не повірять, а також переживати з приводу негативної реакції з боку батьків або громади.

Для пом'якшення таких переживань необхідно вживати заходів, а також підбадьорювати дитину, кажучи, що він/вона правильно вчинив(ла), повідомивши про злочин.

У деяких країнах створено службу спеціальних відділів поліції, що працюють з дітьми, які виявили бажання повідомити про злочин. Вони проходять навчання з питань захисту дітей та знайомі з місцевими службами дитячої опіки, до яких вони можуть спрямувати дитину відразу ж як виникне потреба.

З моменту вступу дитини в контакт з системою правосуддя дитина має отримати повну інформацію про процес, через який йому/їй належить пройти, для того щоб зменшити у дитини відчуття незахищеності або занепокоєння.

На якість показань дитини може справити позитивний вплив знання таких моментів, як час, місце дачі показів, хто буде проводити бесіду, як працює процес правосуддя, коли дитині буде потрібно давати показання, хто буде присутній, які заходи захисту доступні дитині в момент первинної бесіди і в момент дачі свідчень. Надання дитині інформації наділяє його/її

силою і дозволяє йому/їй відчувати контроль над невідомою йому/їй ситуацією.

Це має особливе ставлення до випадків насильства, які зазвичай характеризуються маніпуляціями з боку правопорушника та відсутністю контролю з боку жертви.

Для забезпечення повної поінформованості дитини призначається навчений співробітник, наприклад, співробітник соціальної служби або поліції, який займається управлінням справою дитини.

Вони мають забезпечити, щоб погляди і занепокоєння дитини були почуті, надавати дитині інформацію на всіх стадіях процесу судочинства і бути присутніми поруч з дитиною на всіх стадіях його/її участі в процесі. Вони повинні вислуховувати питання дитини, надавати відповіді до і після судового розгляду, а також спрямовувати дитину до відповідних органів.

2. Надання ефективної допомоги

Виступ в ролі жертви або свідка кримінального злочину може викликати серйозні наслідки, що впливають на фізичний, емоційний і психологічний розвиток дитини та його/її благополуччя, а також нести негативний вплив на його/її взаємини з іншими особами. Існують докази, які свідчать, що дитина, яка стала жертвою серйозного ступеню насильства, має високу ймовірність стати жертвою насильства й експлуатації в майбутньому.

Таким чином, дітям необхідно надавати максимально можливий обсяг допомоги з метою пом'якшення таких наслідків і сприяння реабілітації. Дитина, а, в окремих випадках, і його/її батьки, має право на отримання інформації про всі доступні їм види допомоги, вони повинні мати можливість скористатися таким правом при першій же можливості.

Допомога може бути надана у вигляді фінансових і правових послуг, психологічного супроводу, медичних, соціальних і освітніх послуг, а також підтримки в фізичному і психологічному відновленні.

Для надання максимальної користі дитині такі види послуг повинні бути доступні на першому етапі, що слідує за вчиненням злочину або повідомленням про вчинення злочину, в рамках процесу судочинства до завершення процесу судового розгляду, а також, в разі необхідності, надання допомоги дитині. Такі види послуг можуть надаватися з боку державних установ, груп сімейної та громадської підтримки, НВО, школи та інших громадських організацій.

У законодавстві має бути прописано надання медичної, психологічної та соціальної допомоги дітям-жертвам. Законодавство не є достатнім інструментом, тому держави повинні впроваджувати законодавчі заходи за допомогою керівних принципів, постанов і установи схем надання підтримки дітям-жертвам і, за необхідності, дітям-свідкам.

Всі особи, які працюють з дітьми-жертвами або свідками, а особливо ті, з якими діти вступають в первинний контакт, повинні знати про всі доступні послуги та способи їх отримання. До цієї категорії осіб відносяться,

наприклад, соціальні працівники, поліція, вчителі, співробітники гарячих ліній для дітей, лікарі й молодший медичний персонал.

У разі, якщо відділи по захисту дітей розташовані в поліцейських дільницях, діти можуть отримати допомогу при першій же можливості після отримання інформації про злочин. У деяких країнах правоохоронні органи несуть відповідальність за спрямування жертв у допоміжні установи з метою отримання допомоги (за їх згодою) й невідкладного вжиття заходів.

Приклад

Польща: Мережа місцевих центрів надання допомоги

У Польщі Міністерство юстиції заснувало проект «Мережа місцевих центрів надання допомоги», який спрямований на координацію дій поліції, органів юстиції, НУО, місцевої влади, установ соціальної допомоги, лікарень, шкіл та інших установ, задіяних в наданні допомоги жертвам злочинів.

Діти-жертви злочинів, їхні батьки або опікуни, чи інші люди з уразливих груп можуть отримати безкоштовну юридичну, психологічну та соціальну допомогу в таких центрах. Допомогу надають волонтери, які пояснюють процес судочинства, а також звертаються до відповідних органів для отримання тієї підтримки, яка необхідна жертвам.

Приклад

Алжир: Спеціальні центри по робота з дітьми-жертвами

В Алжирі діють 67 регіональних центрів надання допомоги в районах, які опинилися під впливом тероризму. Дітям-жертвам терористичних атак надається медична допомога, психологічний супровід і допомогу в соціальній реінтеграції. Були також відкриті три національних центру для роботи з дітьми, які втратили батьків.

Приклад

Латвія: Політика по відношенню до дітей-жертв

У Латвії спеціальні відділи медичних установ створені для медичної реабілітації та лікування дітей-жертв насильства, актів фізичної жорстокості і сексуального насильства. Кошти виділяються з державного бюджету. Витрати обов'язкового психологічного лікування також покриваються державою, яка стягує такі витрати з правопорушника.

3. Розслідування та дача свідчень

Випадки з участю дитини-жертви або свідка повинні підлягати максимально швидкому розслідуванню. Як тільки від дитини, зацікавленої особи або фахівця надходить інформація про злочин, необхідно встановити тимчасові рамки проведення розслідування з метою уникнення затримок. Такий же принцип має застосовуватися щодо розслідування справи, при прийнятті рішення про порушення кримінальної справи. Також необхідно враховувати час, необхідний на отримання згоди дитини взяти участь в якості свідка в судовому процесі.

На різних стадіях розслідування і підготовки справи до слухання виникає необхідність в проведенні допитів дітей-жертв і свідків. Допити повинні проводитися з урахуванням чутливості дітей, їхніх потреб, з дотриманням поваги їх честі і гідності та правил професійної етики. Водночас допити спрямовані на отримання точної інформації, яка може бути використана в суді.

Повторний виклад того, що сталося, може викликати у жертви або свідка повторну віктимізацію, відчуття страху і шкоди, завданої правопорушником, відчуття страху, що йому/їй не повірять або почуття самозвинувачення. Такі питання найкраще вирішувати спілкуючись з дитиною, застосовуючи чутливі та справедливі підходи у спілкуванні, доброзичливі по відношенню до дитини. Неправильно підібрані методи проведення допиту дитини можуть викликати у нього/неї стрес, а також потребу у повторному допиті, якщо дитині були поставлені некоректні питання або було отримано недостатньо доказів.

У більшості європейських країн застосовується допит неповнолітнього учасника кримінального провадження у вигляді процесуального інтерв'ювання.

Спосіб проведення допиту, а, відповідно, і інформація, отримана під час нього, може серйозно вплинути на результати, справедливість, ефективність і надійність всього подальшого кримінального розслідування.

Відповідно до міжнародних стандартів, закріплених Загальною декларацією прав людини, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, задля захисту та забезпечення визнаних міжнародним правом загальних стандартів політичних, економічних, соціальних і культурних прав та свобод людини в країнах-членах, держави, через поліцію та інші органи охорони правопорядку і слідства зобов'язані поважати і захищати гідність, фізичну і психологічну недоторканість будь-якої особи, особливо під час розслідування кримінальних проваджень.

Тим не менш, у різних частинах світу продовжують використовувати катування та інші форми неналежного поводження, примус і погрози щодо затриманих під час допитів для отримання від них «потрібної» інформації.

Так звана «культура зізнання» в роботі поліції і систем кримінального правосуддя в багатьох країнах, а також недостатній рівень підготовки й обізнаності щодо методів криміналістики і гуманних форматів допиту, призводять до зловживань з боку представників влади з метою отримання зізнання або інформації, та, як наслідок, до незаконних вироків і відбування покарань. Незаконні вирoki, свавілля з боку представників правоохоронних органів викликають недовіру населення як до них, так і до держави загалом.

В країнах, які характеризуються високим рівнем довіри населення до правоохоронних органів (Великобританія, Норвегія, Швеція), застосовують не допит потерпілих, свідків і підозрюваних, а інтерв'ювання або опитування.

Цей процесуальний метод опитування був розроблений фахівцями-практиками, які на основі наявних науково підтверджених доказів дійшли висновку, що методи із застосуванням насильства і примусу призводять до отримання ненадійної, неправдивої інформації. Водночас завдяки встановленню взаєморозуміння з допитуваним, цей підхід не лише запобігає використанню насильницьких заходів, але й вдосконалює процес збору інформації та збільшує її надійність.

Незалежно від того, чи проводяться вони з потерпілими, свідками або підозрюваними, всі інтерв'ю під час кримінального провадження називаються «процесуальними інтерв'ю».¹

Процесуальне інтерв'ю – це метод, який передбачає відсутність примусу під час опитування потерпілого, підозрюваного чи свідка із застосуванням відкритих питань задля покращення комунікації та обміну інформацією.

Отриману під час інтерв'ю інформацію перевіряють за допомогою наявних фактів та вже зібраних доказів. Стратегічне розкриття доказів під час інтерв'ю допомагає виокремити неправдиві факти від інформації, яку можна підтвердити, а ретельно підібрані питання допомагають роз'яснити незрозумілі або неоднозначні аспекти.

Основною метою процесуального інтерв'ю є отримання точної та надійної інформації, яка в подальшому може бути використана під час судового розгляду справи.

Метод процесуального інтерв'ю зменшує ризик людської помилки й отримання неправдивих зізнань, зменшує ризик пошуку інформації, висмикування із контексту лише «зручної» для правоохоронця версії та ігнорування інформації, яка не підтверджує певну версію слідства.

Окрім того, застосування методу процесуального інтерв'ю передбачає застосування відеозапису від самого початку інтерв'ю до його завершення, безперервно, таким чином, щоб було видно все приміщення, де знаходиться інтерв'юер та особа, яка опитується. Протокол даної слідчої дії складається після закінчення інтерв'ю. Під час інтерв'ю присутні адвокати, законні представники опитуваної особи та ін.

Таким чином, метод процесуального інтерв'ю має наступні переваги:

- систематичний збір надійних доказів для більш ефективного розслідування;
- мінімізація «помилки» під час досудового та судового провадження;
- захист процесуальної особи від неправдивих звинувачень у зловживанні, примусі або маніпуляції, недотриманні процесуальних правил;
- підвищення рівня довіри населення до правоохоронних органів.

¹ Дозорцева Е.Г., Красавина А.Г. Правила проведения допросов несовершеннолетних, потерпевших от преступлений: изменения в следственной практике. Культурно-историческая психология 2017. Т. 13. № 3. С. 23–31.

У Великій Британії в 1990-х роках було розроблено так звану модель процесуального інтерв'ю PEACE:

P – planning and preparation (планування і підготовка);

E – engage and explain (залучення і пояснення);

A – account (виклад);

C – closure (завершення);

E – evaluation (оцінка).

Загалом модель PEACE за аббревіатурою вміщує в собі всі етапи процесуального інтерв'ю. Однак, найчастіше, третій етап – виклад, поділяють на два: вільний виклад опитуваної особи та уточнення і розкриття.

Перший етап: планування і підготовка

Планування і підготовка – один із ключових етапів процесуального інтерв'ю.

Планування – це процес підготовки до інтерв'ю, який складається зі стратегічного та психологічного компонентів.

Так, офіцер перед початком інтерв'ю повинен:

- переглянути матеріали розслідування – отримати максимально можливу кількість інформації про події, щодо яких проводиться розслідування, включаючи всю відповідну інформацію про допитуваного;
- вивчити матеріали та докази вже доступні слідству;
- визначити, які цілі та завдання інтерв'ю, зокрема з'ясувати:
 - хто повинен бути опитаний і в якому порядку?
 - чому так важлива думка конкретного інтерв'ююваного?
 - яка інформація повинна бути наразі отримана?
 - співрозмовника краще опитати негайно або було б більш корисно почекати, поки не буде отримана додаткова інформація про обставини злочину з інших джерел?
 - створити і записати план бесіди з допитуваним
- вивчити характеристики співрозмовника:
 - вік – знання віку респондента допомагає визначити найкращий час для проведення співбесіди і чи потрібний відповідний співрозмовник для дорослих/співрозмовників;
 - культурний фон – це може вплинути на те, як людина вважає за краще бути опитаною, а також може вказувати на необхідність перекладу;
 - релігії або переконань, наприклад, інтерв'юерам, можливо, необхідно враховувати потребу опитуваного у молитві;
 - внутрішні обставини – це може допомогти виявити інших осіб, які можуть бути корисні для розслідування, наприклад, сім'я, оточуючі або сусіди;
 - фізичне і психічне здоров'я – знання існуючого стану здоров'я і забезпечення використання відповідних засобів;
 - інвалідність;

- попередній контакт з поліцією – це допомагає визначити такі фактори, як реакція співрозмовника і безпека інтерв'юера;
- гендерні аспекти – в певних видах злочинів, наприклад, щодо сексуальних злочинів або насильства в сім'ї, важливо враховувати гендерний характер респондента. Потенційно чутливі питання, такі як сексуальна орієнтація співрозмовника або гендерна складова, слід підходити тактовно, якщо ці питання стають актуальними для інтерв'ю.
- застосувати практичні заходи:
 - оглянути та підготувати місце проведення інтерв'ю;
 - розташування меблів, техніки та іншого майна в приміщенні, освітлення;
 - перевірити налаштування техніки;
 - визначити найбільш вдалий час для проведення інтерв'ю та таймінг загалом (потрібні перерви та які за часом);
 - психологічно налаштуватися на бесіду, прокрутити всі можливі версії відповідей допитуваного, всі пов'язані або взаємовиключні припущення, які необхідно дослідити, та можливість невинуватості підозрюваного;
 - скласти письмовий план співбесіди, в якому передбачити питання, які необхідно поставити, та інформацію, яку потрібно уточнити.

У плані інтерв'ю підсумовується мета співбесіди і закладається підґрунтя для опитування. Це може підвищити довіру інтерв'юера і забезпечити гнучкість для проведення професійного та ефективного інтерв'ю. Для ключових свідків, а також підозрюваних слід використовувати план письмової співбесіди. Він повинен включати:

- коли підозрюваний перебував під вартою (слідчі мають знати про терміни затримання і його вплив на інтерв'ю);
- діапазон тем, які повинні бути охоплені щодо певних часових параметрів (це може варіюватися залежно від того чи це є свідок або підозрюваний);
- пункти, необхідні для доказу потенційного правопорушення(нь), що підлягає(ють) розслідуванню;
- будь-які пункти, які можуть бути захистом для вчинення злочину(-ів), що перебуває під слідством;
- введення експонатів;
- матеріал, який передбачає, що підозрюваний міг вчинити злочин;
- інформація, яка може допомогти розслідуванню;
- будь-які інші відповідні пункти, наприклад *actus reus* (винуватий акт), *mens rea* (винуватий розум), намір, відсутність дійсного захисту;
- планування підготовленої заяви, спеціальні попередження, несприятливі висновки, значні коментарі або мовчання.

Окрім того, необхідно визначити скільки інтерв'юерів буде брати участь у інтерв'ю: один чи декілька. Якщо буде декілька інтерв'юерів, то

необхідно визначити головного та хто в разі необхідності замінить його. Важливо, щоб інтерв'юери розуміли їх відповідні ролі й підтримували узгоджену роль. Два інтерв'юера, які ставлять кілька неструктурованих запитань, навряд чи досягнуть мети інтерв'ю.

Кожне інтерв'ю має бути підготовлено з урахуванням потреб розслідування.

Офіцери зі значним, а інколи і надмірним навантаженням, зазначають, що у них немає часу на планування і підготовку. Однак, використовуючи метод процесуального інтерв'ю, вони виявили, що за допомогою належного планування насправді заощаджується час, а ретельна підготовка знижує ризик необхідності повторного допиту потерпілих, свідків та/або підозрюваних. Ретельна підготовка в рамках професійного інтерв'ю також зменшує ресурсозатратне прагнення кримінального переслідування, яке суд все одно відхиляє, зважаючи на низьку доказову цінність або технічні аспекти.

Підготовка до допиту повинна проводитися у співпраці з експертом з питань благополуччя дитини, щоб допит був проведений з урахуванням захисту прав дитини і не заподіяв їй будь-якої шкоди. Планування має включати обговорення місця і часу проведення, хто повинен допитувати дитину, які питання повинні бути поставлені дитині (щоб охопити максимальний обсяг інформації з метою уникнення багаторазових бесід з боку різних установ).

Якщо дитина достатньо доросла, можна підключити його/її в процес планування у вирішенні питання про місце і час проведення бесіди.

Місцезнаходження

Основою проведення успішної бесіди-опитування є забезпечення комфортного середовища для дитини, яка враховує не тільки самі умови проведення бесіди, а й особи, яка буде її проводити. Це дозволить дитині відчувати здатність відтворити картину подій, що відбулися, які часто є травмуючими для дитини.

Кращим місцем для проведення бесіди є знайоме для дитини місце, наприклад, кабінет школи. Якщо, відповідно до закону, бесіда повинна бути проведена в поліції або суді, то необхідно вибрати спеціальну кімнату, призначену для дітей, яка повинна бути комфортною, мати дитячі меблі та іграшки.

Приклад

Польща: Кімнати для бесід, дружні дітям

Міністерство юстиції Польщі за допомогою НУО заснувало наявність кімнат для бесід з дітьми-жертвами або свідками, в яких працює компетентний професійний персонал. Такі співробітники забезпечують проведення бесіди суддею в присутності психолога, а також в присутності інших осіб в сусідній кімнаті (прокурорів, підозрюваного, адвокатів), в якій

встановлено двостороннє дзеркало, або проводиться пряма трансляція допиту.

У кімнаті проведення бесіди створено комфортні умови для дитини, а також є обладнання, необхідне для забезпечення потреб системи кримінального судочинства, наприклад, камера, мікрофони та ін.

Приклад

Чехія: Спеціальні кімнати для потреб судовиробництва

У 2007 році Міністерство внутрішніх справ заснувало спеціальні кімнати для проведення бесід з дітьми-жертвами або свідками злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством і актами прояву жорстокості. Ці спеціальні кімнати ізольовані від зовнішніх втручань. Вони створені спеціально для проведення поліцією або експертами-психологами бесід з дітьми-жертвами або свідками з метою встановлення фактів злочину.

Офіційні представники дитини (батько, опікун, адвокат) можуть стежити за дією допиту, будучи в сусідній кімнаті. Бесіда записується на аудіо- або відеоносії з метою подальшого аналізу та оцінки, що не вимагає повторного допиту дитини.

Хто проводить допит

Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів, стверджують, що діти повинні, по можливості, піддаватися тільки одному допиту. Для дотримання цього правила зазвичай застосовують два різних підходи: в одних країнах вважають за краще залучати міждисциплінарну команду (що включає слідчого, співробітника служби підтримки жертв, співробітника служби опіки та ін.) для проведення спільного допиту жертви або свідка дружнім по відношенню до дитини чином;

в інших країнах вважають за краще долучати висококваліфікованих фахівців, які під час проведення бесіди самостійно можуть зібрати докази та інформацію про злочин, необхідну для різних установ, які надають підтримку дитині.

Приклад

Ісландія: Barnhaus або Будинок дитини

В Ісландії з метою уникнення проходження повторюваних бесід з представниками різних органів дитину доправляють до спеціалізованого будинку дитини, в якому створено безпечні для дитини умови і комфорт, що також дозволяє сприяти координації дій різних органів щодо дитини-жертви сексуального насильства.

Розмову з дитиною проводить підготовлений професіонал, за ходом бесіди за допомогою відеозапису можуть стежити представники інших органів (поліції, прокуратури, соціальної служби, адвокатури). Такий підхід дозволяє проведення кримінального розслідування, не завдаючи шкоди інтересам дитини.

Якщо повторна бесіда необхідна і неминуча, дитину має допитувати одна і та ж особа.

Другий етап: Ознайомлення і встановлення контакту

Спілкування і проведення бесіди з дитиною-жертвою або свідком не є легким завданням.

Необхідні національні керівні принципи, які дозволяють забезпечити отримання чіткої точної інформації правильним шляхом, що враховує інтереси дитини і максимально знижує ризик нанесення їй шкоди.

Необхідно дотримуватися наступного сценарію:

- на початку бесіди особа, його проводить, має повністю себе уявити і заспокоїти дитину, пояснюючи мету бесіди, хто буде на ній присутній, тривалість бесіди, і які дії будуть здійснені по закінченню бесіди. Дитині також потрібно пояснити, що бесіда буде записана, а також яким чином буде використана отримана інформація;

- потім дитині необхідно пояснити і запевнити в тому, що, якщо дитина не знає, як відповісти на питання, чи не розуміє запитання, він/вона повинен/повинна про це сказати. Більше того, якщо дитина бачить, що особа, яка проводить бесіду, невірно його/її зрозуміла або підсумувала його/її відповідь неправильно, дитина повинна таку особу виправити або сказати їй про це.

Дана частина бесіди повинна бути використана, щоб розслабити дитину і побудувати довірчі відносини. Важливо розуміти, що дитині потрібен якийсь час, щоб досить заспокоїтися для того, щоб комфортно розмовляти, особливо, коли повторні спогади про події злочину є для нього/неї травмуючим досвідом або зачіпають інтимні деталі.

Для стимулювання співбесіди необхідно встановити контакт з допитуваною особою, створити комфортну психологічну атмосферу (довірливу, щирю, доброзичливу). Саме залучення особи до інтерв'ю, налаштування її та пояснення правил інтерв'ю називають найбільш впливовим чинником для проведення вдалого інтерв'ю.

Необхідно з самого початку повідомити особі навіщо її запросили для опитування, а також вказати всі необхідні формальні питання. Офіцери також повинні усвідомлювати, що особа може почуватися неспокійно через участь в інтерв'ю, тому можливо на початку необхідно просто поговорити з людиною та заспокоїти її. Водночас не варто вдавати з себе «друга». Завдання офіцера – залучити реципієнта, щоб забезпечити атмосферу співпраці й ненапруженого спілкування, яка стимулює пам'ять і комунікацію.

Як показують дослідження, значна частина винних злочинців готові надати правдиву інформацію або навіть одразу зізнатися у вчиненні злочину, тоді як інші не можуть прийняти рішення, коли їх викликають на інтерв'ю.

Якщо офіцер застосовує ворожий, агресивний або образливий підхід, це може призвести до того, що підозрюваний відмовиться від співпраці та

надання будь-якої інформації. Окрім цього, дослідження підтверджують, що використання методів процесуального інтерв'ю збільшує вірогідність співпраці та надання інформації або зізнання з боку винних порушників.

Під час інтерв'ю з підозрюваним інтерв'юер несе особливу відповідальність за оцінку вразливості підозрюваного, а також за зрозуміле й відкрите пояснення права зберігати мовчання, права на захист та інших прав підозрюваного.

З точки зору професійних інтерв'юерів, присутність адвоката є ресурсом правової інформації, свідченням справедливості інтерв'ю та механізмом захисту від непорозумінь. Структури поліції, які регулярно використовують процесуальне інтерв'ю, повідомляють про значне зниження кількості непорозумінь між адвокатами і поліцією, майже до повної їх відсутності.

При встановленні контакту, інтерв'юер повинен намагатися:

- сформулювати стосунки на основі емпатії і поваги від самого початку;
- пояснити причини, передумови, права, формальні вимоги і порядок інтерв'ю, включаючи інформацію щодо аудіо/відеофіксації;
- встановити певні правила, повідомивши інтерв'юваному наступне:
 - те, що вони хочуть сказати, має значення, тому їм необхідно спробувати нічого не забути;
 - не оминати деталі, навіть якщо певна інформація не має відношення до розслідування;
 - що вони повинні сконцентруватися – для того, щоб згадати, можуть знадобитися серйозні зусилля;
 - що вони можуть вільно висловлюватися, якщо офіцер:
 - ставить питання, яке вони не розуміють;
 - ставить питання, відповіді на яке вони не знають;
 - не зрозумів те, що інтерв'юер сказав;
 - ставить навідне або недоречне питання.
 - переконатися в тому, що інтерв'юваний зрозумів вищесказане і те, яким чином це впливає на конкретну ситуацію.

Під час цього етапу закладається основа інтерв'ю, що дає змогу інтерв'юєру та інтерв'юваному сформулювати спільне розуміння інтерв'ю та його динаміку. Це також дозволяє інтерв'юєру оцінити комунікаційну спроможність інтерв'юваного і змінити слова, які він використовує, щоб переконатися в тому, що інтерв'юваний розуміє донесену інформацію.

Приклад вдалого початку розмови

Офіцер: «Я планував провести це інтерв'ю наступним чином. Спершу, я повідомлю про ваші законні права (та обов'язки у відповідних випадках). Після цього, якщо ви хочете дати покази, я попрошу Вас розповісти мені свою версію. Я буду слухати і не перебивати. У нас достатньо часу, ми нікуди не поспішаємо. Потім, коли Ви вважаєте, що розповіли про всі необхідні й суттєві, на Ваш погляд, деталі, я поставлю важливі, на мою

думку, питання. В будь-який момент Ви можете озвучити занепокоєння або питання, які у Вас виникнуть».

А якщо підозрюваний скористався правом на мовчання? Оцінка показує, що навіть у ситуаціях, коли підозрюваний користується правом на мовчання, стратегічне планування і підготовка на етапі 1 і 2 не є марною втратою часу. Кожне визначене правдоподібне пояснення варте дослідження (розслідування) за допомогою альтернативних джерел інформації. Відмова від розслідування альтернативних версій на користь невинуватості негативно впливає на невинуватих підсудних і створює можливість для винних підсудних надати неправдиве, але вірогідне пояснення.

Третій етап: Вільний виклад

Бесіда повинна бути побудована на максимально вільному відтворенні того, що сталося, з боку дитини. Дитину потрібно стимулювати розповідати, що сталося, своїми словами.

З метою стимулювання отримання деталей, більш докладної інформації, а також вільного відтворення, слід ставити дитині такі питання, як «А що сталося потім?».

Якщо необхідно ставити питання, щоб уточнити що-небудь або попросити додаткову інформацію, по можливості, питання повинні мати структуру вільного запитання. Навідні або сугестивні питання, що тиснуть на дитину, щоб він/вона дав (ла) певну відповідь, не повинні застосовуватися. Необхідно уникати застосування повторюваних питань, оскільки це може послужити сигналом дитині, що його/її попередня відповідь була сприйнята як «невірна».

Встановивши контакт і пояснивши правила інтерв'ю, інтерв'юер повинен дати можливість інтерв'юйованому представити вільний виклад (без перебивань) справи (або події), якої стосується розслідування. Вкрай важливо, щоб інтерв'юйований мав можливість розповісти «свою версію історії» до того, як будуть поставлені більш детальні питання.

Відповідно до результатів численних досліджень, якщо інтерв'юер слідує наведеним нижче крокам, це значно збільшує шанси отримати точну й вірну інформацію від потерпілих, свідків і підозрюваних.

Три основні кроки інтерв'юера:

- представити і пояснити форму і мету вільного і безперебійного викладу;
- віддати ініціативу («надати слово») потерпілому, свідку або підозрюваному (відповідно до ситуації);
- застосувати техніку активного слухання під час представлення інтерв'юйованим вільного і безперебійного викладу.

Що варто робити... Активне слухання допомагає інтерв'юеру встановити контакт і сприяти повному і точному викладу інформації.

На цьому етапі особливо корисний підхід до інтерв'ю ted's pie – tell (розкажіть), explain (поясніть), describe (опишіть), show me (покажіть мені), precisely (точно), in detail (детально), exactly (конкретно).

Використання цього підходу допомагає встановити зв'язок і зберегти цілісність інформації. Підхід TED'S PIE застосовує заохочення/запрошення до викладу.

Чого варто уникати... Існує багато підтверджень того, що інтерв'юери, які ставлять закриті або навідні питання, ризикують отримати «пошкоджену» інформацію. «Шкода» в цьому контексті включає викривлення спогадів або ненавмисне розкриття деталей злочину, яке зменшує доказову цінність подальших свідчень.

Приклад вдалого вступу до першого вільного викладу:

Офіцер: «Отже, якщо у Вас немає більше запитань щодо процесу інтерв'ю, я хотів би почути Вашу думку щодо звинувачень проти Вас. З Вашої справи я бачу, що Ви сказали офіцеру, який проводив затримання, що діяли в рамках самозахисту. Отже, я хотів би почути від Вас детальну розповідь про те, що сталося. Дуже важливо згадати всі деталі. Не пропускайте нічого. Деякі речі, які Ви можете вважати незначними, можуть бути важливими для розслідування. Не поспішайте. Я не буду перебивати. Якщо Ви готові, будь ласка, точно і детально опишіть події минулого вечора. Розкажіть мені все».

Етап четвертий: Уточнення і розкриття

Активно вислухавши вільний виклад, інтерв'юер може дізнатися про додаткові деталі й уточнити всі важливі для справи питання по черзі. Інтерв'юер повинен перейти до відповідних аспектів, використовуючи питання TED'S PIE. Якщо потрібні додаткові деталі, інтерв'юер повинен заохотити інтерв'юйованого надати більше інформації через відкриті питання і зондування: Що? Чому? Коли? Як? Де? Хто? Інтерв'юери можуть змінювати підхід залежно від теми, яку необхідно дослідити.

Розкажіть

Опишіть

Точно

Конкретно

Чому? Коли? Як? Де?

Поясніть

Покажіть мені

Детально

Такий підхід до інтерв'ювання стимулює до детального викладу і, відповідно, зменшує кількість питань, які необхідно поставити. Ще одна перевага полягає в тому, що кожне питання може бути навідним для потерпілого, свідка або підозрюваного (знижуючи доказову цінність їх показань).

Приклади вдалого зондування:

Офіцер: «Ви розповіли мені, що чоловік в білому одязі напав на Вас із ножем. Розкажіть мені в деталях, яким чином він до Вас наблизився».

Офіцер: «Ви розповіли мені, що декілька людей – свідків – бачили, що сталося. Будь ласка, поясніть, де ці люди стояли в той момент».

Офіцер: «Ви розповіли мені, що жінка намагалася зупинити чоловіка, який на Вас напав. Будь ласка, опишіть цю жінку в деталях».

Етап п'ятий: Завершення інтерв'ю (бесіди)

Грунтовне завершення бесіди так само відіграє важливу роль. Дитину необхідно запитати, хотів/ла б він/вона ще що-небудь згадати або розповісти Вам, а також запитати, чи є у нього/неї питання. Важливо повторно відзначити, яким чином буде використана отримана інформація, та уточнити очікування дитини щодо подальших кроків. Дитину потрібно подякувати і пояснити йому/їй, якими послугами він/вона може скористатися.

Оцінка поліцейських інтерв'ю показує, що офіцери часто поспішають із його завершенням, хоча це важливий етап, який необхідно провести методично.

Мета завершення:

- забезпечити спільне розуміння викладу інтерв'ююваного за допомогою його перегляду і підведення підсумків;
- пересвідчитися в тому, що всі питання були розкриті в достатньому обсязі, перевіривши, чи надав інтерв'ююваний всю інформацію, яку він міг і хотів надати;
- забезпечити цілісність і добросовісність інтерв'ю, легітимність подальшого кримінального провадження, а також залишити відкритими канали зв'язку.

Наприкінці інтерв'ю офіцер повинен пояснити, що відбуватиметься після цього, надавши інтерв'ююваному належну інформацію щодо наступних етапів у процесі. Зокрема, необхідно повідомити підозрюваного про потенційне тримання під вартою, сказати свідкам, чи очікувати їм виклику до суду тощо.

Наостанок, інтерв'ююваного варто запитати, чи є в нього будь-які питання до офіцера на даному етапі. Якщо комунікація проходила на основі примусу, це не матиме справжнього впливу. Тим не менш, якщо інтерв'ю проведене з урахуванням зазначених вище рекомендацій, це питання може посилити сприйняття інтерв'ююваним справедливого ставлення до нього.

Етап шостий: Оцінка

Відповідно до моделі процесуального інтерв'ю, цей процес є практичною вправою, яка потребує набору навичок, особливо комунікаційних. Ключова запорука розвитку навичок – оцінка і зворотній зв'язок.

В процесі оцінки інтерв'юер (або керівник/старший офіцер):

- оцінює, чи були досягнуті цілі та завдання інтерв'ю,

- переглядає підхід до розслідування на основі отриманої під час інтерв'ю інформації,
- оцінює якість проведення інтерв'ю, визначає позитивні аспекти (наприклад, легкість обміну інформацією) і розглядає можливості для вдосконалення.

Якщо інтерв'ю оцінює керівник, старший офіцер або колега, варто переконатися в тому, що інтерв'юер має можливість прокоментувати свою роботу перед виставленням оцінки. Такі коментарі варто починати з позитивних аспектів і завершувати тим, що можна вдосконалити наступного разу.

Слід зазначити, що результати досліджень показують, що офіцери часто не можуть ефективно оцінити свою роботу під час проведення інтерв'ю. Відповідно, корисно проводити оцінку разом із колегою, наприклад партнером, керівником або старшим офіцером. Головне оцінити інтерв'ю разом із чесною і відвертою людиною, яка триматиме оцінку в таємниці. Якщо проводився запис інтерв'ю, це може допомогти в проведенні оцінки^{2 3}.

² Процесуальне інтерв'ю в кримінальних справах. URL: <https://www.naia.kiev.ua/news/zustrich-diskusiya-z-asbjornom-raklevom.html>

³ Допит vs процесуальне інтерв'ю: що ефективніше для розслідування? URL: <http://yur-gazeta.com/golovna/dopit-vs-procesualne-intervyu-shcho-efektivnishe-dlya-rozliduvannya.html>

4. Ефективні зарубіжні практики профілактики правопорушень серед неповнолітніх та міжвідомчої взаємодії

В організації діяльності спеціалізованих суб'єктів, функціонально покликаних здійснювати профілактику правопорушень серед неповнолітніх, принциповим є те, що зроблено наголос на виховних методах привів до обмеження прав поліції і прийняття в багатьох країнах законів, які оберігають інтереси підлітків^{4 5 6}.

ВЕЛИКОБРИТАНІЯ

У 1971 р Міністерство внутрішніх справ Великобританії направило всім начальникам поліції циркулярний лист, в якому рекомендувалося створити при поліцейських управліннях відділи (відділення) по залученню громадськості. Штати таких відділів (відділень) повинні складати 2 % поліцейських сил.

До загальних обов'язків цих відділів (відділень), які поширюються і на службовців інших підрозділів поліції, входять:

- дії по залученню громадськості та батьків для здійснення контролю за поведінкою і вихованням дітей;
- встановлення зв'язків з молоддю, асоціаціями квартиронаймачів, церквою і іншими організаціями;
- проведення бесід в школах;
- проведення роз'яснювальної роботи з неповнолітніми та іншим населенням про функції та завдання поліції, ознайомлення з її діяльністю;
- підбір поліцейських кадрів, залучення до роботи в поліції молоді, налагодження роботи «спеціальних поліцейських сил» по залученню громадськості та неповнолітніх до попередження правопорушення.

До кола спеціальних обов'язків входять й інші питання:

1. Зв'язок з відділами громадської роботи при муніципалітетах з проблем:
 - що зачіпають інтереси неповнолітнього;
 - суспільного добробуту.
2. Співпраця з програмами зв'язків з неповнолітніми та попередження злочинів з їхнього боку.
3. Організація правової пропаганди і створення громадських рад по боротьбі зі злочинністю неповнолітніх.

⁴ Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211

⁵ Ахмедшин Р. Л. Тактика коммуникативных следственных действий / науч. ред. Н.Т. Ведерников. Томск: Издательский Дом ТГУ, 2014. 294 с.

⁶ Морозова А., Морозов Н. Ювенальная юриспруденция. Т. 4. Изд-во «Прометей», 2017. 420 с.
<https://pravo.studio/pravo-rossii-yuvenalnoe/zarubejnyiy-opyit-sotsialnoy-raboty-74557.html>

У поліцейських силах Англії є також бюро у справах молоді, в обов'язки співробітників яких входить:

1. Реєстрація правопорушень (на кожен неповнолітню заводиться облікова картка);
2. Перевірка поліцейського каталогу (картотеки) неповнолітніх правопорушників, внесення в нього змін;
3. Відвідування різних організацій для отримання необхідної інформації, в тому числі зустріч з батьками;
4. Інформування підлітка-правопорушника та його батьків про вжиті заходи впливу.

Співробітник поліції є першим офіційним представником системи соціального контролю, з яким має справу молодий правопорушник. Поліцейський вирішує питання про те, чи звільнити молоду людину з попередженням або без нього, чи направити її для проходження соціально-педагогічних програм або передати справу до суду.

Саме на цій початковій стадії співробітник поліції використовує свої повноваження для прийняття рішення про те, як вчинити з молодим правопорушником.

У Великобританії розгорнуто широку кампанію за зміцнення співробітництва між школою і поліцією. Захист громадян, забезпечення громадського порядку і зниження рівня злочинності багато в чому залежать від схвалення населенням дій поліції. Тому дуже важливо допомогти молоді зрозуміти принципи і функції підтримки порядку. Ось чому головна мета першої програми – просвітницька. Що стосується форм роботи, то це, головним чином, заздалегідь заплановані відвідування поліцією шкіл для організації і проведення бесід, уроків, дискусій, відповідей на питання, необхідні для розуміння дітьми завдань і ролі поліції, її повноважень, принципів і методів роботи, підзвітності. Учні можуть ставити будь-які питання, висловлювати критичні зауваження на адресу поліції. Головне – створити атмосферу довіри.

Друга програма – це програма дактилоскопування дітей і підлітків, заснована на вільній згоді дітей і їхніх батьків. Наявність у батьків докладного опису дитини та його/її дактилокарти істотно полегшить роботу поліції в разі пропажі дитини, або необхідності встановити особу дитини, яка не може зробити цього сама (занадто мала, розгублена, перебуває в несвідомому стані). З точки зору поліції, ця програма повинна ще більше посилити взаємозв'язок між поліцією і суспільством. Дактилоскопування повинно проводитися чітко відповідно до встановлених вимог, щоб не виникло ніяких труднощів при введенні їх в інформаційну систему Національного центру з попередження злочинності, якщо в цьому виникне необхідність⁷.

⁷ Children and young persons. Lecture of College of policing. URL: <https://www.app.college.police.uk/app-content/detention-and-custody-2/detainee-care/children-and-young-persons/?s=Juvenile+Delinquency>

НІМЕЧЧИНА

Наочним прикладом різноманітності створюваних в поліції підрозділів, що займаються проблемами профілактики та боротьби з підлітковою злочинністю, є Німеччина.

Як вважають керівники німецької поліції, нова стратегія боротьби зі злочинністю неповнолітніх повинна будуватися виходячи з таких положень:

- схильність підлітків до вчинення протизаконних дій у багатьох випадках зникає без будь-якого зовнішнього впливу після завершення процесу становлення особистості;

- репресивні заходи з боку державних установ часто призводять до негативних наслідків.

Обґрунтування необхідності вдосконалення методів діяльності поліції з профілактики правопорушень даної категорії, включаючи розробку превентивних заходів, повинно ґрунтуватися, на їхню думку, на загальних принципах попередження кримінальних злочинів, що формулюються у такий спосіб:

- виключення спонукальних причин скоєння протизаконних дій;
- забезпечення соціального контролю;
- безпосередній вплив на потенційних кримінальних злочинців.

На території землі Північний Рейн-Вестфалія у всіх великих управліннях поліції були створені спеціальні комісаріати з розслідування злочинів, пов'язаних з наркотиками, сексуальними злочинами, справами про зниклих безвісти осіб, а також правопорушень, скоєних неповнолітніми. Комісаріатам був переданий розбір саме тих справ, в яких частіше за інших в ролі винних, жертв або свідків виступають підлітки.

Контроль і загальна координація роботи з підлітками здійснюються керівництвом управління поліції. В інформаційній системі управління кримінальної поліції створено спеціальний масив відомостей про правопорушення, вчинені неповнолітніми. На основі його даних проводиться аналіз причин і характерних особливостей розвитку злочинності серед підлітків. Результати таких досліджень використовуються при навчанні, підготовці та перепідготовці співробітників поліції.

На території землі Баден-Вюртемберг при великих підрозділах кримінальної поліції організовані відділи у справах неповнолітніх правопорушників. В інших службах виділений співробітник, який займається тільки правопорушеннями підлітків. До завдань спеціальних відділів і співробітників входить розбір всіх справ, в яких неповнолітні виступають не тільки в якості винуватого, а й особи, яка постраждала чи свідка.

У Баварії немає єдиної форми організації роботи поліції з правопорушниками-підлітками, хоча в штаті мюнхенської поліції є спеціальні співробітники, котрі займаються профілактикою злочинності серед неповнолітніх. Розслідування правопорушень, скоєних дітьми та підлітками, здійснюється з дотриманням загальних процесуальних норм.

Досить високий рівень організації роботи з підлітками-правопорушниками було досягнуто в Західному Берліні. Для роботи з підлітками в складі управління поліції створено спеціальний комісаріат, який вживає заходів по всіх донесенням і протоколам про правопорушення, вчинені дітьми та підлітками, а також щодо заяв про зниклих безвісти неповнолітніх. Співробітники комісаріату не тільки розслідують ці справи, а й проводять профілактичну роботу.

Варто зауважити, що в Німеччині відбувається тісна співпраця поліції з відомством у справах молоді.

Відповідно до німецького закону про права і захист дітей та закону по боротьбі з безпритульністю, в кожному місті чи районі Німеччини передбачено відомство у справах молоді (Jugendamt). Цей орган може мати різні назви в кожному районі, такі як «Відділ юнацтва та соціального виховання», «Відомство дітей, юнаків та сім'ї» і т.п.

Однак, у кожному відомстві у справах молоді чиновники повинні виконувати приблизно однакові обов'язки:

- надавати соціальну допомогу молоді;
- забезпечувати всебічний розвиток дитини;
- захищати права дітей;
- надавати підтримку молодій сім'ї;
- допомагати батькам в тяжких життєвих ситуаціях;
- допомагати виховувати підростаюче покоління;
- організовувати денні виховні установи.

Також на них покладається обов'язок виконувати наступні роботи:

- надавати допомогу в організації секцій, гуртків, молодіжних організацій тощо в підвідомчому регіоні;
- надавати інформацію старшокласникам про можливості набуття професії, надавати допомогу у визначенні напрямку;
- нести відповідальність за проведення агітаційної роботи серед молоді щодо ведення здорового способу життя, інформувати про наркотики, про їх шкodu на організм людини;
- здійснювати консультації з питання розв'язання кризових ситуацій, конфліктів з дітьми;
- займатися організацією курсів для молодих батьків, де навчати як доглядати за дитиною: годувати, сповивати, одягати і т.ін.;
- здійснювати контроль про наявність і правильне оснащення місць виховання дітей: в яслах, дитячих садках, інших дошкільних установах.

Якщо діти або молодь переступають закон, відомство по справах молоді допомагає їм в ході кримінального процесу. Воно бере на себе роль посередника між судом у справах молоді та відповідним підлітком. Виграють від цього обидві сторони. Допомога молоді в ході кримінального процесу намагається урівноважити злочинця і жертву і, наприклад, сприяє проведенню соціальних тренінгів, щоб не допустити рецидивів з боку підлітків.

Співробітники Jugendamt, якщо виявляють проблеми у вихованні дітей в сім'ї, то намагаються провести необхідну і достатню роботу, щоб їх усунути. Ця робота починається з роз'яснень батькам про їхні права та обов'язки, і закінчується тим, що дитину можуть вилучити з сім'ї. З цього випливає, що у Jugendamt досить велике коло обов'язків, а нагляд за недбайливими батьками можна назвати тільки одним з багатьох справ, які виконуються його працівниками. Тому в Німеччині неможливо допущення того, що тут існує організація, яка намагається тільки вилучати дітей з нормальних сімей, що в корені невірно. Але, слід розуміти те, що в цій країні Jugendamt відповідає за виправлення ситуації при наявності проблем з вихованням дитини.

Тільки в Німеччині в процесі виховання дітей слід розібратися в тому, що з точки зору Jugendamt може бути проблемою, а що ні. У цій країні батьки повинні засвоїти те, що забороняється бити дитину. З цього випливає, що якщо хто-небудь, в тому числі й батьки, завдасть удар дитині або навіть просто замахнеться на нього/неї, або якимось іншим шляхом завдасть психологічну травму, то це є проблемою. У Німеччині не тільки не можна бити своїх дітей, а й виховувати їх потрібно таким чином, щоб, ні у кого із знайомих, сусідів або перехожих не виникало навіть і думки звинуватити батьків у жорстокому поводженні з дитиною^{8 9 10}.

НОРВЕГІЯ

Барневарн (норв. Barnevern i Norge, також Barnevernet) – норвезька державна соціальна служба по допомозі та підтримці дітей і підлітків. Правовою базою організації є норвезький «Закон про охорону дитинства» від 1992 року. Барневарн має низку повноважень.

Служба охорони дитинства повинна надавати допомогу і підтримку дітям, підліткам і сім'ям, коли ситуація в будинку складна або дитина, з інших причин, потребує допомоги з боку Служби охорони дитинства (наприклад, проблеми з поведінкою або п'янкими речовинами). Батьки відповідальні за забезпечення своїх дітей турботою і опікою. Але якщо батьки відчувають труднощі, то Служба охорони дитинства повинна надати допомогу із забезпеченням того обсягу турботи та опіки, який необхідний дитині.

Служба охорони дитинства повинна вчасно забезпечити допомогою тим дітям, які живуть в умовах, що становлять загрозу їх здоров'ю та розвитку, а також робити свій внесок у забезпечення надійних умов для розвитку в міру дорослішання дітей і підлітків.

⁸Матеріал з Вікіпедії. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Jugendamt>

⁹ Традиції виховання дітей в ранніх країнах. Німеччина. URL: <http://raznie-deti.ru/ger/551-vedomstvo-po-delam-molodyozhi-v-germanii-jugendamt.html>

¹⁰ Das jugendamt. Управленню по делам молодежи. URL: http://www.lwl.org/lja-download/unterstuetzung-die-ankommt/extern/pocketbroschuere/Jugendamt_RU.pdf

Метою «Закону про охорону дитинства» від 1992 року (§ 1-1) є забезпечення дітям і підліткам, які проживають в умовах, що можуть завдати шкоди їх здоров'ю та розвитку, гарантій допомоги і догляду, а також гарантій безпеки виховання. Закон призначений для регулювання ситуацій, коли нормальний відхід не забезпечується або неможливо його домогтися без втручання з боку уряду. У Законі про охорону дитинства не йде мова про права, в сенсі прав на отримання послуг із соціального захисту дітей. Це закон, який забезпечує захист від нездатності забезпечити дотримання зобов'язань природних опікунів.

Закон про охорону дітей і практика його застосування базуються на двох фундаментальних принципах: принцип найменшого втручання та інтереси дитини.

У момент створення Закону закон також виходив з принципу пріоритету біологічного споріднення, але цей принцип був видалений із Закону в 2012 році з метою захисту саме дітей, а не батьків.

«Закон про охорону дитинства» ґрунтується на більш ранньому «Законі про дітей», прийнятому 4 серпня 1981 року, який набрав чинності 1 січня 1982 року, і регулює права та обов'язки у відносинах між дітьми і вихователями згідно з 3 статті Конвенції ООН.

Процедура «догляду за дитиною» починається з отриманням сигналу про заклопотаність станом справ. Також процедура може початися у тих, хто не вступає в контакт з соціальними службами, але тим не менше потребує допомоги з боку соціального захисту дітей.

Повідомлення надходять найчастіше з боку поліції або органів соціального захисту дітей. Крім того, звернутися може сама дитина, члени сім'ї, друзі, сусіди, а також державні установи: школи, дитячі сади, поліклініки. Відповідно до «Закону про охорону дитинства» будь-яка людина може ініціювати розбір проблемної ситуації. Також, деякі групи громадських працівників зобов'язані повідомляти про всі випадки, коли існує ймовірність порушення зобов'язань по догляду.

Наприклад, працівники школи зобов'язані повідомляти всі відомості або підозри про умови, шкідливі для здоров'я і розвитку дитини відповідно до § 15.03 «Закону про освіту».

Після отримання сигналу ініціюється розслідування, щоб виявити факти. Родина попереджається про стурбованість. Як правило, здійснюється опитування всіх причетних, відбуваються візити додому, дзвінки на роботу, збір інформації від установ, які знають дитину. Обсяг розслідувань варіюється залежно від ступеня передбачуваної загрози або ступеня заклопотаності. Розслідування повинно бути припинено в терміни, встановлені «Законом про охорону дитинства».

Коли розслідування закінчується, відбувається одна з таких подій:

1. Закриття справи.
2. Рішення про добровільні заходи.
3. Справа передається Раді округу з пропозиціями примусових дій.

У більше половини випадків 53 % вживаються заходи відповідно до § 4–4 «Закону про охорону дитинства» (Допомога для дітей та сімей). Рішення про примусові заходи, тобто заходи, що приймаються без згоди будь-якого батька або будь-якої іншої особи, яка несе батьківську відповідальність, або без згоди дитини, за умови дотримання «Закону про дітей» (§ 31–33), має бути розглянуте в Раді графства для вирішення відповідно до §§ 4–4, 4–10, 4–11, 4–12 або 4–24.

У більшості випадків приймається рішення про притягнення добровольців на допомогу родині, так звані «заходи щодо виправлення становища». Заходи щодо виправлення становища спрямовані на сприяння позитивним змінам у дитині або родині. Також часто залучаються сімейні консультанти. Крім того, здійснюються спільні заходи підтримки, в тому числі фінансової підтримки в дитячому садку, в позашкільний час, в тому числі оплата різних форм культурного дозвілля та особистої допомоги. Також поширеним явищем є прийняття рішення про ті чи інші дисциплінарні заходи, сімейні консультації, терапевтична допомога батькам і дітям, підтримка структурування сімейного життя.

Управління у справах дітей, молоді та сім'ї (Bufetat) є агентством при Міністерстві у справах дітей, рівноправності та соціальної інтеграції. Для практичних цілей Bufetat розділений на п'ять основних регіональних організацій і загальний виконавчий орган, який називається Норвезьким управлінням у справах дітей, молоді та сім'ї (Bufdir).

Норвезьке управління у справах дітей, молоді та сім'ї (Bufdir) відповідає за послуги, пов'язані з: добробутом дітей, сімейним консультуванням, усиновленням, насильством в тісних відносинах, рівністю і недискримінацією^{11 12}.

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

Якщо поліція вважає, що дитина вчинила злочин, то вона і її батьки будуть повідомлені про це викликом.

Виклик – це папірець, який говорить в чому звинувачується дитина. В ньому зазначається дата і час, коли дитина повинна з'явитися до суду. При отриманні виклику хтось із батьків та дитина повинні відписати виклик і з'явитися до суду в зазначений час. Якщо дитина не з'явиться в суді – видається ордер на її арешт.

Важливо, що хоча б один із батьків або законний опікун з'являється в суді з неповнолітніми. Якщо до суду з'явиться неповнолітній без хоча б

¹¹ Сайт полиции Норвегии. URL: <https://www.politiet.no/rad/vold-i-nare-relasjoner/barn-som-opplever-vold/>

¹² Матеріали з Вікіпедії. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D1%80%D0%BD>

одного з батьків, то суд буде перенесено на більш пізню дату і виданий іншому з батьків виклик.

Молодь до 18 років, яка порушує закон є неповнолітньою і справа за його участі буде оброблятися системою ювенальної юстиції.

Поліцейський чи співробітник із питань правоохоронних дій спільноти неповнолітніх (JCCO) повинен зв'язатися з одним із батьків молодшого віку або законним опікуном і повідомити їм, де є молодь. JCCO призначається кожному неповнолітньому, якому пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину, як тільки йому або їй стягується звинувачення.

Опитування поліцією

Перш ніж допитувати дитину, поліцейський повинен намагатися зв'язатися з її батьками чи законним опікуном. Дитина повинна повідомити поліції своє справжнє ім'я та адресу. Він/вона не повинна нічого їм казати. Якщо він/вона просить адвоката, поліція повинна припинити опитування. Представник або опікун також може попросити адвоката дитині. Важливо знати, що все, що говорить дитина може буде використано проти неї пізніше. Також дитина має право мовчати.

Батьки

Один із батьків дитини або законний опікун повинен відвідувати усі справи в суді. Якщо є вагомі причини, чому хтось із батьків не може це зробити, то необхідно повідомити про це суд якомога швидше.

Допит

«Протокол NICHD» був створений групою дослідників Національного інституту здоров'я дитини і розвитку людини (National Institute of Child Health and Human Development) США.

Робота над протоколом почалася в 1990-і роки. Основна його форма отримала широке визнання і поширення в країнах Європи та інших регіонах світу, що істотно розширило дослідницьку емпіричну базу.

Розробники отримали можливість проаналізувати більш 40 000 протоколів і постійно розвивають методику. Остання її редакція датована 2014 р.

Методика опитування NICHD також представляє собою варіант напівструктурованого інтерв'ю з чіткою внутрішньої системою. Вона моделює взаємодію опитуваного з дитиною з урахуванням психологічних особливостей дітей в подібних умовах. У методиці робиться акцент на необхідності отримання від неповнолітнього потерпілого або свідка інформації в максимально вільній формі. Це робиться за допомогою відкритих запитань-спонукань при усуненні будь-яких стимулів, що чинять вплив або здатних стимулювати фантазії і псевдоспогади.

У початкових варіантах протоколу (2000, 2007 рр.) основна увага приділяла саме цим моментам, зокрема, правильному формулюванню запитання. Однак остання версія методики NICHD (2014 р.) істотно відрізняється від попередніх тим, що при збереженні методичних орієнтирів в техніці опитування велике значення надається вступній стадії – встановлення контакту з опитуваною дитиною.

Доброзичливий і довірчий контакт з дитиною стає обов'язковою умовою отримання повних і відповідних реальності показань.

Опитуючий уявляється неповнолітньому потерпілому як людина, чия робота – розмовляти з дітьми, з якими щось сталося. В процесі опитування він повинен бути уважним співрозмовником, виявляти інтерес до дитини і турботу про нього. Йому слід спостерігати за реакціями і поведінкою неповнолітнього потерпілого. Якщо той демонструє знаки внутрішнього опору, небажання розмовляти, уникнення, необхідно вжити спеціальні кроки зі зняття напруги. Якщо додаткові зусилля по встановленню контакту з дитиною не увінчалися успіхом, рекомендується відкласти опитування і призначити наступну зустріч. До затримання не переходять, поки міжособистісний контакт дитини та опитуючого дорослого не встановлено. Спеціальний додаток до методики докладно описує техніки підтримки, які допомагають залучити дитину в бесіду і підтримувати розмову.

У разі успішного встановлення контакту завданням опитуючого стає навчання дитини. Він створює умови для тренування вільної розповіді: на його прохання дитина розповідає про конкретну приємну подію зі свого життя, причому за допомогою додаткових спонукань з боку опитувального згадує його все більш і більш детально. Тим самим, використовуючи непрямі методи, дорослий навчає неповнолітнього потерпілого певної моделі опису подій і відповідей на питання, формує у нього готовність до подібної спільної діяльності.

Наступний крок в реалізації методики полягає у встановленні правил опитування. Це не формальне визначення меж і вимог, а, як і раніше, навчання дитини з формуванням у нього установки на певний варіант дій. Опитуючий пояснює дитині на конкретних прикладах, що йому/їй слід робити в разі незнання, нерозуміння питання, а також якщо він/вона помічає помилку в словах дорослого. Рекомендується провести невелике тренування поведінки дитини в подібних обставинах. Аналогічним чином дитина попереджається про необхідність говорити правду.

Підготовчий етап завершується ще одним тренуванням епізодичної пам'яті дитини, яка одночасно слугує перевіркою його готовності до докладного всебічного опису подій за допомогою відкритих питань-спонукань («Розкажи мені все про це», «Розкажи про це детальніше»).

Якщо контакт з дитиною встановлено, а сам він/вона підготовлений/на до розповіді, починається основний етап опитування про обставини, що мають значення для кримінальної справи. На цій стадії опитуючий повинен, по можливості, максимально використати відкриті питання-спонукання. Якщо ж дитина упускає важливу інформацію, можна поставити і більш конкретні питання, з подальшою пропозицією розповісти все, що дитина про це знає.

Збагаченню розповіді потерпілого слугують розбіжності в подіях на тимчасові сегменти та їх докладне обговорення, прохання описати наступні події і т. ін. Автори методики підкреслюють, що протягом всього опитування необхідно відстежувати і підтримувати якість контакту з дитиною.

Неповнолітньому потерпілому повинна надаватися психологічна підтримка, особливо в ті моменти, коли він відчуває стан дистресу, заторможеності, внутрішнього конфлікту. Опитуваному слід говорити з дитиною про ці стани, вказувати на їх природність в такій ситуації і підкреслювати значимість тієї інформації, яку дає потерпілий. У тому випадку, якщо небажання дитини говорити про певні аспекти ситуації подолати не вдається, можливий перенос зустрічі з подальшою інтенсивною роботою по встановленню позитивного контакту.

Після успішного опису дитиною кримінальної ситуації важливою складовою основного етапу є опитування про обставини справи.

Необхідно з'ясувати, коли, ким і як вони були виявлені, як обговорювалися, як реагували на отримані відомості близькі дитини і він/вона сам/сама на факт розкриття. Тут також повинні максимально використовуватися відкриті питання до розповіді.

На завершальному етапі опитування висловлюється вдячність дитині за його/її розповідь і перенаправлення його/її уваги із суб'єктивно складної теми на позитивні плани в майбутньому, створюючи оптимістичний емоційний фон.

Суттєве значення має також обстановка при проведенні опитування. В ідеальному варіанті в приміщенні повинні бути присутніми тільки дитина та особа, яка його/її опитує, – дорослий без участі інших людей. У кімнаті не повинно бути нічого відволікаючого уваги дитини. Допускається одна м'яка іграшка середнього або великого розміру, яка може стати в нагоді задля психологічної підтримки дитини.

Анатомічно правильні ляльки і малюнки не використовуються. Для відеофіксації бесіди зазвичай встановлюються дві відеокамери та мікрофони. При необхідності за ходом опитування можна спостерігати в іншому приміщенні за допомогою відеотрансляції.

В цілому, модель методики NICHD задає певний стандарт базових вимог до опитування і надає різноманітні варіанти рекомендації залежно від поведінки, вікових та індивідуальних особливостей дитини. Вона залишає опитуваним достатню свободу у виборі конкретного втілення основної схеми. З психологічної точки зору такий варіант опитування представляє собою ефективний комунікативний процес з навчанням дитини і розширенням його/її можливостей передачі інформації за рахунок виконання «зони найближчого розвитку» в спілкуванні з дорослим. Основою цього процесу є контакт, міжособистісні відносини між дитиною і дорослим, побудові яких присвячується особлива увага.

Проблеми, що виникають під час розслідування, та шляхи їх вирішення

Відповідно до існуючих законів у більшості штатів США поліції заборонено знімати відбитки пальців у неповнолітніх і фотографувати їх під час затримання.

У деяких штатах така процедура допускається, але вона не буде корисною, оскільки ФБР не приймає на зберігання картки з відбитками пальців неповнолітніх. Малолітнім злочинцям це добре відомо, і вони відчують себе в безпеці до тих пір, поки знову не потрапляють в руки поліції.

Поліція, не маючи фотографій і дактилоскопічних даних, не в змозі встановити факт участі підлітків в інших злочинах, у зв'язку з чим вона і не відображає це в матеріалах розслідування, що подаються до суду. Своєю чергою, судді розглядають їх як таких, хто вперше переступив закон, тоді як у багатьох з них за плечима десятки крадіжок, грабежів та ін. Більшість затриманих малолітніх правопорушників виходять на свободу ще до суду або передаються під нагляд поліції, і лише деякі з них суворо караються.

Прихильники жорстких заходів пропонують надати поліції право знімати відбитки пальців у затриманих неповнолітніх злочинців, щоб вони могли передавати у розпорядження судів повне досьє на них. Конгрес США, на їхню думку, повинен зобов'язати ФБР приймати па зберігання відбитки пальців всіх затриманих, незалежно від їх віку. На думку низки фахівців, слід також збільшити штат співробітників поліції, які здійснюють нагляд за умовно звільненими підлітками.

Прихильникам виховних заходів ці рекомендації здаються зайво суворими і не виправдано жорстокими. Особливо серйозне побоювання викликає у них той факт, що реалізація цих пропозицій призведе до збільшення кількості неповнолітніх, ув'язнених у в'язницях, камерах попереднього ув'язнення, виправних центрах, де вони будуть перебувати разом з дорослими злочинцями. Негативні наслідки спільного перебування в тюрмах дорослих і підлітків, на їхню думку, занадто добре відомі, щоб робити ставку на покарання на шкоду превентивним і виховним заходів.

За кордоном багато фахівців (лікарі, педагоги, психологи) вважають, що позбавлення підлітка свободи – це крайній захід. Попередження злочинності серед неповнолітніх шляхом активного впливу на їх поведінку і спосіб життя, а також на процес мислення – ось шлях, який може дати позитивні результати.

На їхню думку, посилення покарань не може розглядатися як ефективний шлях вирішення проблеми зростання масштабів злочинності серед неповнолітніх. У зв'язку з цим великий інтерес становить діяльність суб'єктів системи профілактики неповнолітніх, особливо поліцейських структур, у зарубіжних державах.

Історія становлення і розвитку спеціальних служб і підрозділів поліції, що займаються боротьбою з дитячою злочинністю, тісно пов'язана з діяльністю Інтерполу.

Керуючись висновками і рекомендаціями ООН щодо попередження злочинності неповнолітніх та молоді, Генеральний секретаріат Інтерполу наприкінці 1960-х років приступив до дослідження проблеми в міжнародному масштабі. Генеральна Асамблея Інтерполу на 36-й сесії (Киото, 1967 р.), 37-й сесії (Тегеран, 1968 р.), 39-й сесії (Брюссель, 1970 р.)

ставити питання про необхідність вивчення стану молодіжної злочинності та заходів протидії їй в країнах, що входять в систему міжнародної кримінальної поліції.

На 48-й сесії Генеральної Асамблеї Інтерполу, що відбулася в 1979 р. в місті Найробі (Кенія), на підставі даних, отриманих від національних поліцейських органів, був підготовлений огляд про стан злочинності неповнолітніх і молоді в основних капіталістичних і країнах, що розвиваються в період 1974–1977 рр., а також розроблена програма подальшого вивчення злочинності серед осіб даної категорії на наступні роки. В якості однієї з пропозицій, що містяться в циркулярному листі від 4 грудня 1978 року, на адресу національних поліцейських бюро Генерального секретаріату Інтерполі висловився за передачу в Інтерпол інформації, яка містить відомості про нові прийоми і методи в діяльності поліції щодо попередження злочинності серед молоді та зміни в законодавстві щодо притягнення до кримінальної відповідальності й виконання покарання неповнолітніх правопорушників.

Сесія Інтерполу констатувала, що у зв'язку з прогресуючим зростанням дитячої та підліткової злочинності поліцейська влада держав, які подали звіти, приступила до створення спеціальних підрозділів, що займаються попередженням правопорушень серед неповнолітніх.

Одним із перших заходів, проведених у цій сфері, стало виділення спеціальних співробітників поліції (найчастіше жінок), які відповідають за координацію профілактичної діяльності серед молоді, що здійснюється місцевими правоохоронними органами, навчальними закладами та іншими установами (організації вчителів і батьків, школи, молодіжні клуби і т.ін.). При цьому передбачалося, що краще мати кілька спеціально підготовлених співробітників у різних управліннях поліції, ніж створювати спеціальний підрозділ для роботи з молоддю.

Водночас у деяких державах були створені самостійні відділи, загони, бюро для контролю за виконанням законодавства, що стосується неповнолітніх. Крім розслідування злочинів, вчинених молодими людьми, ці підрозділи поліції відповідають, зокрема, за охорону тих підлітків, які виявляються жертвами злочинів. Такі підрозділи комплектуються поліцейськими: як жінками, так і чоловіками.

Останнім часом в США розгорнулася гостра дискусія з приводу методів боротьби з підлітковою злочинністю. Прихильники жорстких заходів заявляють, що за протизаконні дії неповнолітні повинні нести відповідне покарання.

Специфіка роботи поліції США багато в чому визначається також різноманітними недержавними формуваннями, з якими, вона тісно взаємодіє. Однак державної системи з єдиним координуючим центром в США не існує¹³
14 15.

¹³ Матеріали з Вікіпедії. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Child_Protective_Services

¹⁴ Navigating the Juvenile Justice System in Maine. URL:

<http://www.maine.gov/corrections/juvenile/Youth%20and%20Family%20Handbook%20-%20062017%20Final.pdf>

ФРАНЦІЯ

У поліцейських префектурах департаментів Франції засновано підрозділи з попередження дитячої і молодіжної злочинності та координації дій всіх служб в області соціальної превенції, що перебувають під контролем префекта поліції і сил національної жандармерії.

У травні 1982 року з ініціативи Прем'єр-міністра Франції П'єра Моруа було створено комісію мерів по виробленню пропозицій щодо забезпечення безпеки в містах і підтримання громадського порядку. До складу комісії увійшли мери, що представляють різні політичні партії (у тому числі й опозиційні).

Комісія спільно з муніципалітетами підготувала і представила в січні 1983 р. Раді Міністрів Французької Республіки понад 70 пропозицій щодо забезпечення безпеки та громадського порядку.

Серед них можна виділити операції під назвою «Літо-молодь» і «Канікули» по організації дозвілля молоді, яка не виїжджає на канікули з міста в літній час. З цією метою в існуючих і новостворених молодіжних таборах інструкторами працюють спеціально відібрані і пройшли відповідну психологічну та педагогічну підготовку у професійних педагогів співробітники CRS-корпусу республіканської безпеки – мобільних сил французької поліції. Починаючи з 1982 р, систематичне проведення подібних операцій дозволило істотно знизити рівень правопорушень серед молоді, особливо, що відносяться до категорії «дрібною злочинності».

У червні 1983 р. Декретом Прем'єр-міністра Франції було видано Національний декрет з попередження правопорушень. Згідно з положеннями цього декрету до складу Національної ради з попередження правопорушень увійшли 68 членів, які призначаються постановою Прем'єр-міністра. Серед них 5 парламентаріїв (3 депутати нижньої палати та 2 сенатора) призначаються строком на 3 роки, 35 мерів і 28 посадових осіб, що представляють різні організації, зацікавлені в проведенні превентивних заходів.

¹⁵ Сайт Державного департаменту з соціальних і медичних послуг штату Вашингтон. URL: <https://www.dshs.wa.gov/ca/child-safety-and-protection/what-happens-once-abuse-neglect-reported>

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи зарубіжну практику діяльності спеціалізованих суб'єктів, функціонально покликаних здійснювати профілактику правопорушень серед неповнолітніх, слід зазначити, що ця робота здійснюється за трьома основними напрямками.

Насамперед, це створення правового поля для діяльності інституту ювенальної юстиції, впровадження нових соціальних технологій, соціально-правових конструкцій і недержавних структур. Причому в значній кількості країн Заходу цей інститут введений досить давно і за багато років свого існування довів не тільки свою життєздатність, але і безумовну необхідність.

Другий напрям пов'язаний зі створенням спеціалізованих судів, які відіграють в системі профілактики правопорушень неповнолітніх основну організуючу і координуючу роль, є ядром ювенальної юстиції.

І, нарешті, третій напрям – це створення спеціальних суб'єктів профілактики, в тому числі в структурі поліцейських органів, і покладання на них, поряд з традиційними, неполіцейських, гуманістичних функцій.

Так, наприклад, в низці країн організацією центрів відпочинку і спортивних клубів для молоді займається поліція. Завдяки спілкуванню в таких закладах у молодих людей виховується дух колективізму. В окремих державах співробітники поліції активно сприяють роботі подібних установ. Вони, зокрема, долучають молодь до таких видів спорту, як гонки на яхтах і плавання. Це сприяє поліпшенню відносин між молодими людьми і поліцією. Заслуговує на увагу і практика організації розважальних заходів (наприклад, організація дискотек під керівництвом поліції). Поліцейські контролюють проведення подібних заходів у вільний від роботи час.

Для залучення уваги населення, зокрема молоді, до проблем боротьби зі злочинністю використовуються різні засоби інформації (преса, радіо, телебачення, плакати). Кампанії з інформування громадськості зазвичай проводяться щорічно і можуть тривати від тижня до місяця.

Поліція влаштовує також «дні відкритих дверей», щоб дати можливість молодим людям відвідати місцеві поліцейські ділянки та ознайомитися з основними аспектами поліцейської роботи.

Останнім часом у великих містах низки країн створюються консультативні молодіжні центри. Працюючи в них співробітники поліції зустрічаються з молодими людьми в неофіційній атмосфері, обговорюють з ними їхні проблеми, надають різноманітну допомогу.

У зарубіжній правоохоронній практиці утвердилася думка про те, що для правового виховання підлітків необхідний новий тип співробітника поліції. Він має бути другом і наставником дітей, ентузіастом своєї справи, поєднувати в собі якості адвоката, соціолога та психолога, бути енергійним та ініціативним.

Майже в кожній країні до основних обов'язків поліції відноситься правова пропаганда молоді. При цьому важливо розвивати у підлітків почуття відповідальності перед суспільством, а також навчити їх правилам

безпечної поведінки на дорогах. Співробітники поліції відвідують школи, а іноді й навчальні заклади з підготовки викладацького складу для проведення спеціальних занять. У низці держав організовані поліцейськими заняття є складовою частиною шкільної програми. У них зачіпаються такі теми, як роль поліції в суспільстві, дотримання правил дорожнього руху, небезпека зловживання наркотиками, попередження злочинної поведінки (зокрема, вандалізму і дрібних розкрадань з магазинів), протипожежна безпека та надання першої допомоги. Проведення лекцій в школах і педагогічних навчальних закладах сприяє виробленню у дітей сприятливого ставлення до поліції.

Таким чином, зарубіжна практика діяльності поліцейських структур переконливо свідчить про те, що повсюдно на них покладаються так звані «невластиві» функції, пов'язані з наданням виховного впливу на підлітків. Нерідко поліцейські здійснюють функції координаторів профілактичної діяльності, а в окремих випадках, як, наприклад, в поліції Західного Берліна, співробітники поєднують розслідування злочинів з їх профілактикою і навіть виконують роль контролюючих органів (Франція).

Зазначене вище свідчить про те, що роль спеціалізованих суб'єктів у системі профілактики правопорушень неповнолітніх покладається на поліцію не лише в Україні. В багатьох країнах поліція виконує навіть більш широкий спектр обов'язків по вихованню, навчанню і т. ін., більш властивих органам освіти, соціального захисту та ін.

Характерною ознакою є спеціальна підготовка співробітників, які працюють з неповнолітніми, навчання їх педагогіці, психології, соціальній практиці, специфічним юридичним навичкам.

У зв'язку з цим кваліфікація таких співробітників передбачає більш широкий спектр знань, ніж у інших працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дуфенюк О. М. Потерпілий-медіатор-підозрюваний: дев'ять років практики посередництва в Україні. Соціально-правові студії. 2021. Вип. 1. С. 29–38. С. 30–31. DOI 10.32518/2617-4162-2021-1-29-38.
2. Звіт про результати моніторингу судових процесів в Україні. Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (кримінальний аспект). Координатор проектів ОБСЄ в Україні. Центр політико-правових реформ. Вектор прав людини. 2021. 128 с. С. 64. URL: <https://www.osce.org/files/f/ documents/f/9/488050.pdf>
3. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, і пояснювальна записка від 17 листопада 2010 року. 51 с. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України № 1044 від 19 грудня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>
6. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : Наказ МВС України № 405 від 20 травня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text>
7. Про затвердження Порядку складення досудової доповіді : Наказ Міністерства юстиції України № 200/5 від 27 січня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17#Text>
8. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : Наказ МВС України від 06 липня 2017 року № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>
9. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : Наказ Офісу Генерального прокурора № 509 від 04 листопада 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text>
10. Про пробацію : Закон України № 160-19 від 05 лютого 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>
11. Про прокуратуру : Закон України № 1697-VII від 14 жовтня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
12. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402-VIII від 02 червня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
13. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1027-р. від 18 грудня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>
14. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules) (1985). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile>

Наукове видання

ШАПОВАЛОВА Анна Олександрівна
КОПАН Олексій Володимирович
АНДРОСЮК Вячеслав Георгійович

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУБ'ЄКТІВ,
УПОВНОВАЖЕНИХ ЗДІЙСНЮВАТИ ПРОФІЛАКТИКУ ПРАВОПОРУШЕНЬ
СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ**

Аналітичний огляд

Комп'ютерна верстка: *А.О. Шаповалова*

Підп. до друку 28.08.2022. Формат 60х84/16
Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум.друк.арк. 2,56. Наклад 20 прим.

Віддруковано в друкарні ТОВ «7БЦ»
03067, м. Київ, вул. Олекси Тихого, 84
e-mail: 7bc@ukr.net, тел: (044) 592-00-80
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5329 від 11.04.2017